



ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 10

**ІСТОРІЯ, КУЛЬТУРА ТА ОСВІТА:
християнський вимір**



Хмельницький, 2020





*Історія, культура та освіта: християнський вимір.
Збірник наукових праць Хмельницького інституту МАУП. – Випуск 10. –
Хмельницький, 2020. – 105 с.*

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ІНСТИТУТ
імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

ХМЕЛЬНИЦЬКА ЄПАРХІЯ
Української Православної Церкви

ХМЕЛЬНИЦЬКА МІСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ
Національної спілки краєзнавців України

ІСТОРІЯ, КУЛЬТУРА ТА ОСВІТА: ХРИСТІЯНСЬКИЙ ВИМІР

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 10



Хмельницький, 2020



Історія, культура та освіта: християнський вимір.
Збірник наукових праць Хмельницького інституту МАУП. – Випуск 10. –
Хмельницький, 2020. – 105 с.

УДК 94 (477.43/44) + 281.96 (477.43/44) + 003.3=16

ББК 63.3 (4УКР) 6-7я43 і-90

3 97

З 97 Історія, культура та освіта: християнський вимір : зб. наук. пр.
Хмельницького ін-ту МАУП. – Хмельницький : Вид-во МАУП, 2020. – Вип. 10. – 105 с.

У збірнику наукових праць вміщено статті XIV Всеукраїнської науково-практичної конференції «Історія, культура та освіта: християнський вимір». Авторами статей розкрито такі питання: освіта в Україні: проблеми та перспективи; вищі навчальні заклади в ході реформування освітньої галузі; державотворчі процеси в юридичній та економічній сферах: сучасне осмислення; першоджерела в дослідженні історії України; просвітителі та сповідники Подільської землі; патріотизм і національна самобутність: духовні витоки; педагогіка духовності.

Редакційна колегія:

Головний редактор: Білий Л. Г., кандидат педагогічних наук, доцент, директор Хмельницького інституту МАУП.

Члени редакційної колегії:

Адамський В.Р., кандидат історичних наук; **Авсієвич А.В.**, доктор філософії в галузі права; **Байдич В.Г.**, кандидат історичних наук; **Блажевич Ю.І.**, кандидат історичних наук, доцент; **Галатир В.В.**, кандидат історичних наук, доцент; **Цимбалюк Г.С.**, кандидат економічних наук; **Дацюк О.А.**, кандидат богослов'я; **Коцюк В.Д.**, кандидат історичних наук; **Олійник В.В.**, кандидат педагогічних наук, доцент; **Олійник Ю.В.**, кандидат історичних наук; **Савчук Л.О.**, кандидат педагогічних наук, доцент; **Циганюк Ю.В.**, кандидат юридичних наук, доцент; **Парандій В.О.**, кандидат історичних наук, доцент (відповідальна за випуск).

Рецензенти:

о. Олексій Добош, доктор богослов'я, професор (м. Київ).

Синицін В.М., кандидат мистецтвознавства, доцент (м. Вінниця).

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради
Хмельницького інституту ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»
(протокол № 9 від 26 жовтня 2020 р.)

© Хмельницький інститут
Міжрегіональної Академії управління персоналом», 2020



Л. Г. Білий,
*кандидат педагогічних наук, доцент
(м. Хмельницький)*

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЇ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

В добу європейської інтеграції та прагнення країн вступити в Європейський Союз, потрібно замислитися над місцем і роллю освіти, а передусім вищої школи, в рамках європейських структур. У європейському просторі освіта загалом, а особливо вища школа, не становить спільного предмету європейської політики. Відповідальність за зміст навчання і організацію освіти повністю покладається на держави-члени. Однак освіта є однією з тих фундаментальних галузей держав-членів Європейського Союзу, на які поширюється принцип субсидування.

Згідно Маастрихтської угоди від 7 лютого 1992 р. до угоди про Європейський Союз додано принцип субсидування (ст. 3b), що базується на християнському вченні про суспільне життя. Вміщений тепер в ст. 5 Угоди про Європейський Союз принцип визначає, що до сфер діяльності, на які Угода не розповсюджується, Співтовариство може долучатися лише тоді, коли цілі запланованих заходів неможливо достатньою мірою реалізувати на рівні самих держав-членів, і тому, з огляду на їхній масштаб чи наслідки, вони ефективніше реалізовуватимуться на рівні Співтовариства [1, с. 243].

Хоча освіта і освітня політика Європейського Союзу становить досить вузьку галузь, проте вона визнана настільки важливою, що стала першою сферою політики, яка залишається у компетенції держав-кандидатів у члени Європейського Союзу.



В основних освітніх програмах беруть участь всі – окрім Норвегії, Ісландії та Ліхтенштейну, – асоційовані держави-члени ЄС Центральної і Східної Європи, а також Кіпр.

Обсяг реалізованих заходів, а також правова база освітньої політики значною мірою обмежені. Причиною цього є факт, що в період формування основ Європейського Союзу – в підписаній 25 березня 1957 р. Римській угоді про створення Європейського економічного співтовариства, не було визначено юридичних засад функціонування ні для освіти, ні для культури. Римська угода, на основі якої було створено спільний ринок, у частині I ст. 2 визначала лише завдання співтовариства, а також заходи, які необхідно здійснити для реалізації цих цілей. Налічується одинадцять завдань, серед яких, окрім відміни мита, запровадження спільної транспортної, сільськогосподарської та іншої політики, вирішено зблизити законодавства країн в тому обсязі, який є необхідним для функціонування спільного ринку. Римська угода у ст. 118 і 128 рекомендувала тісну співпрацю між членами Співтовариства у сфері соціальної політики, а зокрема, у питаннях освіти і професійного навчання [2, с. 124].

Недостатня кількість однозначних юридичних положень стосовно освітньої політики, призвели у багатьох випадках до застосування дещо штучних і ускладнених інтерпретацій, до яких часто вдавалися інституції ЄС. І хоча згадана ст. 118 стала предметом екстенсивної інтерпретації Трибуналу юстиції Європейського Союзу, однак жодне з рішень цього трибуналу не надавало ЄС загальної компетенції в галузі освіти. У рішенні Трибуналу юстиції Європейського Союзу від 1985 р. зазначено, що: «Організація освіти і шкільна політика як такі не належать до тих галузей, що відповідно до положень угоди входять до сфери компетенції інституцій Співтовариства». Присвячена професійній освіті 128 стаття, стала предметом зацікавлення Співтовариства лише тому, що професійне навчання може сприяти гармонійному розвитку національних економік і



спільного ринку. Ця стаття покладає обов'язок на Раду Міністрів ЄС визначати головні принципи політики Співтовариства у сфері професійної освіти. З огляду на це, було прийнято широку інтерпретацію поняття «професійна освіта», визначеного як форму будь-якої освіти, що має на меті підготовку до виконання специфічних функцій і фахових завдань. Внаслідок цього, значну частину освітніх питань було включено до сфери компетенції ЄС, яке започаткувало втілення різних програм та активізувало цільові фонди.

Проблема виникла у період розробки програми ERASMUS, в ході якої планувалася співпраця вищих шкіл держав ЄС, адже неможливо було застосувати у цьому випадку ст. 128. Вирішити проблему вдалося завдяки ст. 235 угоди про Європейське економічне співтовариство, що дозволяла проводити діяльність у той момент, коли вона стане необхідною для реалізації одного із завдань, що виконуються задля функціонування вільного ринку. Відповідно до формулювання Трибуналу юстиції, вища освіта фактично являє собою частину професійної системи освіти [3, с. 23].

У підписаній 1993 року Маастрихтській угоді, насамперед, у ст. 126 і 127 вперше з'являється вимога започаткувати в рамках Європейського Союзу діяльність, метою якої був би розвиток освіти на високому рівні – на рівні вищої школи. Водночас підкреслено той факт, що Діяльність в галузі освіти повинна здійснюватися за умов виключного збереження відповідальності держав-членів за зміст навчання та систему загальної і професійної освіти при урахуванні мовних і культурних відмінностей. Маастрихтською угодою започатковано європейську освітню політику. Тоді ж країни ЄС оприлюднили т. зв. Зелену хартію, в якій комплексно представили бачення майбутньої освіти в об'єднаній Європі та завдання щодо подальшого розвитку цієї сфери у перспективі XXI ст. Першочергова увага надавалася стандартизації та якості



освіти, знанню європейських звичаїв, іноземних мов, а також комп'ютерним навичкам.

В Амстердамській угоді 1997 року, передусім у ст. 149 і 1509, зафіксовано, що Співтовариство має дбати про високий рівень освіти шляхом пропагування співпраці між державами-членами у широкому спектрі різноманітних заходів, а зокрема: сприяння мобільності громадян, реалізація спільних навчальних програм, створення мережі обміну інформацією та вивчення мов Європейського Союзу.

Європейський Союз – це наддержавне утворення, що розвивається найшвидшими темпами у світі. Перед ним стоїть виклик – створити систему, яка дозволяла б зберегти багате культурне розмаїття, що є силою ЄС, і водночас приймати спільні рішення задля добра і користі всіх членів спільноти. Згідно Лісабонської стратегії, Європейський Союз до 2010 р. мав стати регіоном світу, що розвивається найдинамічніше, зокрема, завдяки науковому потенціалу.

Визнаючи важливість науки і техніки для добробуту та якості життя в Європі, комісар Єврокомісії з питань наукових досліджень Філіп Басквін представив концепцію інтенсифікації дослідницької діяльності в європейських країнах, зокрема шляхом створення європейського дослідницького простору. Головна увага в цій концепції звертається на проблему управління та обслуговування наукової інфраструктури, відбору та оцінки наукових програм. Зазначається також, що вона може сприяти прийняттю більш вдалих рішень у процесі формування спільної політики Європейського Союзу.

В академічних колах дедалі частіше точаться розмови про необхідність інтернаціоналізації вищої школи. Виходячи з передумови, що джерелом поглиблення міжнародних зв'язків є зростаюча економічна глобалізація та міжнародна інтеграція, це питання виходить за межі проблем окремих вузів чи студентів, стаючи предметом політики. Елементами, що визначають обсяг



та форми інтернаціоналізації, є міжнародні норми і угоди з таких питань: адаптація принципів освіти конкретної країни до загальних стандартів, принципи працевлаштування (іноземців у вузах), безвалютний рух (мобільність студентів) тощо. Адаптацію вищої школи до міжнародних стандартів не можна розглядати відірвано від інших сфер, зокрема економічної та суспільної інтеграції, інтеграції ринку праці та виробництва, а також культури. Поряд з інтернаціоналізацією відбувається також європеїзація освіти, яка не є просто територіальним окресленням інтернаціоналізації. В його основі лежить зв'язок не з національними державами, як у випадку інтернаціоналізації, а з європейською ідентичністю. Європеїзація освіти, що її пропагує Маастрихтська угода, належить до сфери зацікавлень Європейського Союзу [4, с.125-126].

З метою інтернаціоналізації вищої школи Європейський Союз розпочав процес, в ході якого мають бути розроблені критерії відповідності різних систем освіти, що підвищить мобільні можливості студентів. Актом на підтримку академічної мобільності та спрямованим на створення європейського простору вищої освіти є Болонська декларація 1999 року. Цей документ не лише закликає держави, що підписали декларацію, до запровадження двоступеневої вищої освіти (перший ступінь, щонайменше три роки навчання – *undergraduate*, і другий вищий ступінь – *graduate*), але й ставить перед європейською вищою школою далекосяжнішу мету – прозорість системи освіти, якої можна досягти шляхом запровадження чіткого принципу оцінювання рівня навчання та освітніх програм. Загальнішою метою є створення європейського простору вищої освіти, який би міг конкурувати з іншими системами освіти, передусім, американською.

Болонській декларації передувала Сорбонська декларація, підписана 1998 року чотирма західноєвропейськими країнами: Великобританією, Францією, Німеччиною та Італією.



Ця декларація визначала головні напрямки співпраці вищих навчальних закладів Європи, а також торкалася проблеми зближення систем європейської освіти і розширення кола держав, що беруть участь в цьому процесі, і вона стала основою Болонської декларації. Держави, що підписали Болонську декларацію, не забуваючи про автономію, незалежність університетів та громадську місію, якій вони мають служити, звернули увагу на необхідність постійної адаптації вищої освіти і дослідницьких структур до змінних вимог, технічного прогресу та суспільних потреб.

Близько 30 держав, що підписали Болонську декларацію 1999 року або схвалили її зміст у Празі 18 травня 2001 року, взяли на себе зобов'язання працювати в напрямку досягнення більшої прозорості своїх систем вищої освіти. Головною метою і водночас новаторським елементом цих зобов'язань стала узгодженість систем в рамках двоступеневої освіти, що завершується здобуттям відповідних дипломів. Важливим питанням, що обговорювалося у ході празької дискусії, були плани заходів для заохочення молоді з усього світу навчатися в Європі. Міністри освіти підкреслили прагнення зняття перешкод не лише для тих, хто розпочинає навчання в європейських вузах, але й для викладачів, науковців і навіть для адміністративного персоналу.

Про ступінь інтернаціоналізації вищої освіти свідчить кількість іноземних студентів, що навчаються у певній державі, та кількість студентів цієї країни, які навчаються за кордоном. Однією з найпривабливіших країн в сенсі здобування освіти – після США та Великобританії – є Німеччина. 2002 року в трьохстах німецьких вузах розпочало навчання 140 тис. іноземців.

Протягом останнього десятиліття ХХ ст. економіка найрозвиненіших країн перетворилася на економіку, що базується на знаннях. Цей процес, започаткований ще в період



Другої світової війни, значно прискорився у вісімдесяті роки внаслідок тіснішої взаємодії науки, техніки і економіки. Особливістю економіки, що базується на знаннях, є також глобалізація науки, яка стає наслідком процесів глобалізації в економіці та в системах комунікації. В результаті виникає суперництво між вітчизняною і міжнародною магістерською і післядипломною освітою. І працевластці, й випускники мають бути зацікавлені в «болонських оцінках», таких, які однозначно сприймаються скрізь у Європі. Тому виникає потреба в таких навчальних програмах, які готуватимуть студента до професійного життя у вітчизняному або в міжнародному середовищі. Відповіддю на таку потребу стало створення Програми міжнародного обміну студентів IAESTE [5, с. 87].

Діяльність Європейського Союзу в галузі освіти нерозривно пов'язана з роботою, яка проводиться в інших політичних, економічних і громадських організаціях, що займаються проблемами освіти в Європі та у світі. Держави-члени ЄС які нерідко є учасниками-засновниками міжнародних організацій, беруть активну участь у вивченні освітніх процесів, а також у конкретних заходах, що мають на меті запровадження змін в системі освіти в усьому світі. Вагоме місце у формуванні нових напрямків освітньої політики посідають: Рада Європи, Організація економічної співпраці і розвитку, та ЮНЕСКО – Міжнародне бюро освіти. Мета всіх цих організацій – економічна і культурна інтеграція країн Європи з повним збереженням національної ідентичності. Дуже яскравим нині є освітній напрямок, що зосереджується на вихованні в європейця глибокого усвідомлення свого національного коріння та здатності керуватися у своїх вчинках ідеєю поваги до прав людини. Освіта може відіграти фундаментальну роль в побудові європейського суспільства [6, с. 5].

Висновки. Освітня система кожної з країн-учасниць формувалася упродовж кількох століть національної історії.



Вона сформувалася як структура, пристосована до певних економічних, демографічних, політичних, соціальних умов та державного устрою. Майбутня спроба створення централізованої освітньої структури ЄС, найімовірніше, приречена на невдачу. Розмаїття типів шкіл, навчальних програм, освітнього законодавства призведуть до того, що, попри прагнення запровадити єдині освітні стандарти; питання, пов'язані з освітою, ще довго залишатимуться в підпорядкуванні здавна існуючих освітньо-політичних систем. Це стосується і вищої освіти, яка стала своєрідним викликом для ХХІ століття. Сьогодні виконується найскладніше завдання – вибудовуються основи і формуються пріоритети вищої освіти. Вища школа не лише користується широкою автономією, а й потрапляє під вплив політики різних урядів, зокрема, через її бюджетне фінансування, або відповідаючи на потреби науки і економіки, що часто фінансуються приватними спонсорами. Все це призводить до того, що, навіть досягнувши домовленостей про підготовку акредитаційних моделей на основі Болонської декларації, дедалі частіше говорять про формування акредитації «другого покоління», ключовим словом якої було б різноманіття.

Список використаних джерел та літератури:

1. Свідер М. Освіта і вища школа в Європейському Союзі. // Історична освіта і сучасність. Як викладати історію школярам і студентам. – К., 2007. – 428 с.
2. Вища освіта України і Болонський процес: Навчальний посібник / За редакцією В.Г Кременя. Авторський колектив: М. Степко, Я. Болюбаш, В. Шинкарук, В. Грубінко, І. Бабин. - Тернопіль, 2004. – 384 с.
3. Корсак К., Юрчук Л. Наука і освіта на теренах об'єднаної Європи// Науковий світ, 2003. – №11.



4. T. Jablecka. Międzynarodowe aspekty działalności szkolnictwa wyższego, «Nauka i szkolnictwo wyższe» – Warszawa, 2002. – №1(19).
5. Сікорський П. Кредитно-модульна технологія навчання: Навчальний посібник. – К., 2004. – 127 с.
6. Корсак К. Міфи про Болонський процес. // Дзеркало тижня. - №39 (567). – 8-14 жовтня, 2005 р. – с. 5.



Адамський В. Р.,
кандидат історичних наук, доцент
(м. Хмельницький)

ВИБОРИ ДО ВСЕРОСІЙСЬКИХ УСТАНОВЧИХ ЗБОРІВ У ЛЕТИЧІВСЬКОМУ ПОВІТІ

У статті аналізується організація виборчого процесу до Всеросійських Установчих зборів на теренах Летичівського повіту Подільської губернії. Вперше у вітчизняній історіографії наводяться результати голосування в повіті у розрізі всіх суб'єктів виборчого процесу.

Ключові слова: *Всеросійські Установчі збори, Летичівський повіт, вибори, діляниці, виборча комісія, політичні партії.*

Ідея Установчих зборів своїми витокami сягає доби Просвітництва. У Російській імперії вона вперше була сформульована в програмі декабриста М. Муравйова. А у практичній площині набула реалізації з падінням самодержавства, коли відбувався активний пошук нової форми організації державного життя.

Різні аспекти цієї важливої теми неодноразово виступали предметом спеціальних наукових досліджень [1; 2; 3; 4; 5]. Однак при цьому є підстави для констатації, що історіографія питання не рівномірно аналізує виборчий процес до Всеросійських Установчих зборів у регіональному вимірі. Зокрема, організація і протікання кампанії на Поділлі до сьогодні залишається актуальною для дослідницьких студій проблемою.

Ми вже зверталися до окремих аспектів теми на прикладі аналізу, що мали місце в Проскурівському повіті [6]. У



пропонованому повідомленні ставиться за мету проаналізувати протікання виборчого процесу в Летичівському повіті на Поділлі.

Порядок проведення виборів до Всеросійських Установчих зборів базувався на двох основоположних документах. 20 липня 1917 р. Тимчасовий уряд ухвалив I розділ «Положення про вибори». У вересні був підготовлений і опублікований Наказ по застосуванню розділу I «Положення про вибори», що детально пояснював застосування процедурних норм під час організації виборчого процесу [7].

Впродовж вересня 1917 р. у Подільській губернії йшла інтенсивна праця з організації повітових виборчих комісій. Цей процес був доволі непростим, що зумовило Подільську окружну комісію розглянути дане питання на засіданні 23 вересня. Комісія, зокрема, звернулася до Летичівського повітового комісара з проханням пришвидшити створення повітової виборчої комісії [8].

Очевидно, таке звернення було доцільним і відіграло свою позитивну роль у справі організації виборів. Принаймні, до 1 жовтня 1917 р. Летичівська повітова виборча комісія уже була створена і приступила до виконання свої завдань [9]. Головою комісії був обраний адміністративний суддя Г. П. Орловський, його заступником – мировий суддя П. О. Левандовський та членами – мировий суддя О. Я. Онащевич, представники повітового земства А. Ф. Секач та Д. І. Єфременюк та представники міської управи І. Л. Войнарович і С. Б. Пул'єр [10].

Першочергове завдання, що постало перед комісією, полягало в терміновому розподілі повіту на виборчі дільниці. За основу був взятий варіант, що розроблявся на вибори до земських інституцій. Загалом було сформовано 130 виборчих дільниць [11].



Після цього комісія доручила міській, містечковим та волосним управам терміново підготувати списки виборців. Згідно рішення Тимчасового уряду в Подільському виборчому окрузі цей процес мав завершитися не пізніше 12 жовтня 1917 р. [12]. Однак повітова комісія звітувала, що це завдання може бути вирішеним лише до 22 жовтня [13]. Причиною тому виступав факт відсутності складених списків до виборів повітового та волосних земств, що пояснювалося ворожим ставленням населення до земських виборів.

У процесі підготовки виборів в Летичівському повіті, попри застосування виборчою комісією усіх важелів для їхньої нормальної організації, виникали додаткові проблеми. Найголовнішими з них були: 1) виведення із складу волосних та дільничних комісій інтелігентних працівників; 2) небажання членів цих комісій працювати на виборах безкоштовно; 3) відсутність засобів для пересування та вкрай повільна робота поштових відділень; 4) майже повна відсутність у волостях та селах будь-якої влади; 5) байдуже відношення більшості населення до самих виборів [14].

З огляду на це, у повіті змушені були вдатися до часткової заміни членів виборчих комісій. Однак питання зриву виборів залишалося актуальним, позаяк нові члени комісій не особливо вправно справлялися із своїми завданнями [15].

Крім цих непростих питань, у Подільському виборчому окрузі була одна загальна проблема. Вона пов'язувалася з тим, що доставка до губернії паперу для виготовлення конвертів та виборчих карток відбулася із суттєвим запізненням. Окружна комісія отримала його лише 1 листопада 1917 р. [16]. А тому ніяк не можна було провести вибори у визначений законодавством термін – 12 листопада.

На нараді представників повітових та міських виборчих комісій, що була проведена у Вінниці 16 листопада 1917 р., з'ясувалася можливість провести вибори 3, 4 та 5 грудня. Втім, і



за цих термінів не усім повітам вдалося підготувати дільниці до голосування. Відтак Окружна комісія звернулася до членів повітових комісій докласти максимум зусиль, аби вибори відбулися, інакше Поділля залишилося б не представленим у Всеросійському Установчому зібранні [17].

Напередодні голосування, 29 листопада 1917 р., Подільська окружна комісія звернулася до жителів краю із спеціальним зверненням. У ньому, зокрема, йшлося: «Громадяни!

Пам'ятайте!

Наближається день виборів до Установчих зборів.

Перегляньте списки кандидатів, що виставлені у всіх містах та селах. Завчасно обміркуйте, за який список варто кожному з Вас віддати свій голос (свою виборчу записку).

Кожний громадянин і громадянка повинні уважно віднести до справи виборів і подати свою записку за тих кандидатів, яких будуть вважати найкращими захисниками своїх інтересів.

3, 4 та 5 грудня 1917 року відбуватимуться вибори членів до Установчих зборів.

До цього часу кожен має вирішити, за кого йому віддати голос» [18].

Наступного дня за авторством Подільської окружної комісії було оприлюднено ще одне звернення. У ньому повідомлялися години, під час яких можна було здійснити волевиявлення. Застерігалось, що без іменних посвідчень ніхто до голосування допущений не буде. Посвідчення із запрошенням на вибори 12, 13 та 14 листопада залишалися дійсними. Завершувалось звернення гучним заклик: «Громадяни. Вибори до Установчих зборів – важливий та відповідальний момент у житті Росії. Нехай кожний громадянин вільно, за власним сумлінням проголосує за тих, кому він з повним довір'ям вручить турботу за долю Росії. Громадянський



обов'язок зобов'язує всіх громадян, хто має право голосу, взяти участь у виборах в установчі збори» [19].

Нагадаємо, що в Подільському виборчому окрузі було зареєстровано 16 кандидатських списків. Під № 1 на виборах виступав список Української партії соціалістів-революціонерів, Селянської спілки та Української соціал-демократичної робітничої партії, під № 2 – Єврейського національного виборчого комітету, під № 3 – Об'єднаної єврейської соціалістичної робітничої партії, під № 4 – Партії народної свободи (кадети), під № 5 – Загальноєврейського робітничого союзу «Бунд», під № 6 – Єврейського списку, під № 7 – Єврейської соціал-демократичної робітничої партії «Поалей-Ціон», під № 8 – Краєвого польського списку, під № 9 – Трудової народно-соціалістичної партії і її прихильників, під № 10 – Партії соціалістів-революціонерів і ради селянських депутатів солдатів Південно-Західного фронту, під № 12 – Українського трудового, під № 13 – Народної трудової партії Ушицького повіту, під № 14 – Російської соціал-демократичної робітничої партії (меншовиків), під № 15 – Російської соціал-демократичної робітничої партії (більшовиків), під № 16 – Об'єднаного польського списку. Крім того, під № 11 комісія зареєструвала виборчий список Сіоністської організації м. Кам'янця-Подільського, але в подальшому його зняла, позаяк він був поданий «через непорозуміння» [20].

Голосування на дільницях відбулося 3, 4 та 5 грудня 1917 р. Всього було визнано дійсними 57094 виборчих записки. Із них список № 1 набрав 47094 голоси, список № 2 – 4129, список № 3 – 87, список № 4 – 292, список № 5 – 930, список № 6 – 8, список № 7 – 43, список № 8 – 3272, список № 9 – 24, список № 10 – 628, список № 12 – 357, список № 13 – 15, список № 14 – 189, список № 15 – 26, список № 16 – 0 [21].

Таким чином, виборча кампанія до Всеросійських Установчих зборів в Летичівському повіті засвідчила



переконливу перемогу списку № 1, репрезентованого українськими соціалістами-революціонерами, Селянською спілкою та українськими соціал-демократами. Достатньо сильні позиції, які мала у регіоні Рада робітничих та солдатських депутатів, результатами виборів не підтвердилися. А це, в свою чергу, дозволяє зробити висновки про те, що для пересічного виборця політичні проблеми сприймалися скоріше як національні, аніж соціальні. І з українськими національними структурами він пов'язував своє майбутнє.

Список використаних джерел і літератури:

1. Знаменский О. Н. Всероссийское Учредительное собрание. История созыва и политического крушения. Ленинград: Ленинградское отделение издательства «Наука», 1976. 364 с.
2. Спирин Л. Россия 1917 год: Из истории борьбы политических партий. Москва: Мысль, 1987. 333 с.
3. Комарніцький О. Б. Містечка Правобережної України і вибори до Всеросійських Установчих зборів наприкінці 1917 р. // Краєзнавство: науковий журнал. 2002. № 1-4. С. 86–89.
4. Завальнюк О. М., Комарніцький О. Б. Містечка Поділля в добу Української революції 1917–1920 рр. Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА 2005. 320 с.
5. Протасов Л. Г. Всероссийское Учредительное собрание: история рождения и гибели. Москва: Российская политическая энциклопедия, 1997. 368 с.
6. Адамський В. Р. Вибори до Всеросійських Установчих зборів у Проскурівському повіті. *Хмельницькі краєзнавчі студії: наук.-краєзн. зб. / ред. кол.: Л. В. Баженов (гол.), Ю. І. Блажевич (співгол.), С. М. Єсюнін (відп. секр.) та ін.* Хмельницький: ФОП Стрихар А. М., 2020. Вип. 27. С. 20–29.
7. Зенич І. Підготовка виборів до Всеросійських Установчих зборів в 1917 р. в Подільській губернії // Проблеми



історії України: факти, судження, пошуки: міжвідом. зб. наук. пр. Київ: Інститут історії України НАН України. 2015. Вип. 23. С. 338.

8. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі: ЦДАВО України). Ф. 2171. Оп. 1. Спр. 18. Арк. 1.

9. Павич. Положение выборной работы по Подольской губ. на 1-е октября 1917 года // Известия Подольской по делам о выборах в Учредительное Собрание Комиссии. Винница. 1917. 21 октября. № 3. С. 1.

10. Положение выборной работы по уездам Подольского Округа. На 1 ноября 1917 года // Известия Подольской окружной по делам о выборах в Учредительное Собрание Комиссии. Винница. 1917. 5 ноября. № 14. С. 2.

11. Там само.

12. Павич. Положение выборной работы по Подольскому Округу. На 1 ноября 1917 года // Известия Подольской по делам о выборах в Учредительное Собрание Комиссии. Винница. 1917. 1 ноября. № 11-12. С. 1.

13. Положение выборной работы по уездам Подольского Округа. На 1 ноября 1917 года // Известия Подольской окружной по делам о выборах в Учредительное Собрание Комиссии. Винница. 1917. 5 ноября. № 14. С. 2.

14. Там само.

15. Положение выборной работы в Подольском округе по последним сведениям // Известия Подольской окружной по делам о выборах в Учредительное Собрание Комиссии. Винница. 1917. 29 ноября. № 20. С. 2.

16. Павич. Очередные задачи // Известия Подольской окружной по делам о выборах в Учредительное Собрание Комиссии. Винница. 1917. 16 ноября. № 16. С. 1.



17. Передовая. 18 ноября 1917 года // Известия Подольской окружной по делам о выборах в Учредительное Собрание Комиссии. Винница. 1917. 18 ноября. № 17. С. 1.

18. Граждане! // Известия Подольской окружной по делам о выборах в Учредительное Собрание Комиссии. Винница. 1917. 29 ноября. № 20. С. 1.

19. От Подольской Окружной по выборам в Учредительное Собрание Комиссии // Известия Подольской окружной по делам о выборах в Учредительное Собрание Комиссии. Винница. 1917. 30 ноября. № 21. С. 1.

20. Зенич І. Підготовка виборів до Всеросійських Установчих зборів в 1917 р. в Подільській губернії // Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки. Київ: Інститут історії України НАН України, 2015. Вип. 23. С. 341.

21. Результаты выборов во Всероссийское Учредительное Собрание по доставленным в Окружную Комиссию сведениям к 9-му января // Вісти Подільської Окружної Комісії по справах виборів до Установчих Зборів Української Народньої Республіки. Вінниця. 1918. 9 січня. № 30. С. 4.



Блажевич Ю.І.,
кандидат історичних наук, доцент,
Почесний краєзнавець України
(м. Хмельницький)

**УРОДЖЕНЕЦЬ КРАСИЛІВЩИНИ АФНАСІЙ
ЛОТОЦЬКИЙ (АРХІМАНДРИТ АМВРОСІЙ) –
ПРАВОСЛАВНИЙ ЦЕРКОВНИЙ ІСТОРИК, БОГОСЛОВ,
ПЕДАГОГ, ДОСЛІДНИК ДУХОВНОЇ СТАРОВИНИ**

У статті на основі документальних та меморіальних матеріалів висвітлено церковну та дослідницьку діяльність нашого земляка Лотоцького А.Л. (в чернецтві Амвросій), який маючи вищу духовну освіту, зумів проявити себе як церковного історика, магістра богослов'я, церковно-адміністративного посадовця, педагога, біографа, визначного представника волинської інтелігенції.

Ключові слова: *Красилівщина, Старокостянтинівський повіт, Лотоцький Афанасій Лукич, богослов, історик-дослідник, педагог, краєзнавець, архімандрит.*

Актуальність проблеми та стан її вивчення. Релігійний «Ренесанс», який розквітнув в добу незалежності України та її регіонів, зокрема й на Поділлі, ще раз засвідчив прагнення українців прилучитися до чистого джерела Слова Божого, самобутнього українського православ'я, народних звичаїв, традицій, обрядів і віри. Вітчизняні та діаспорні дослідники, церковні історики, краєзнавці, журналісти розпочали клопітку роботу над архівними документами, історичними джерелами, матеріалами і публікаціями періодичних видань та мемуаристикою щодо повернення із забуття цілих пластів



релігійної історії, біографістики, церковно-літературної спадщини, історико-краєзнавчих праць тощо.

За роки незалежності ця творча дослідницька робота знайшла своє відображення у десятках збірників матеріалів наукових історико – краєзнавчих конференцій, що проводились і проводяться в усіх регіонах України, зокрема й на Хмельниччині. В цих матеріалах сконцентровані як дослідження церковно-історичної проблематики попередніми поколіннями церковних істориків Є. Сіцінського, В. Біднова, М. Кояловича, П. Вакули, М. Яворського, О. Лотоцького, О. Павловича, М. Теодоровича, П. Орловського, І. Шиповича та інших, так і нинішньої плеяди подільських дослідників В. Адамського, Л. Баженова, В. Байдича, І. Винокура, О. Дацюка, С. Єсюніна, О. Завальнюка, А. Зінченка, Є. Зваричука, Ю. Земського, Є. Назаренка, В. Нестеренка, А. Опрі, Б. Опрі, А. Поповича, С. Причишина-Кліновського, В. Прокопчука, П. Слободянюка, І. Сесака, В. Смолінського, Ю. Телячого, А. Трембіцького, А. Філінюка, автора цієї статті та багатьох інших.

В результаті таких плідних пошукових робіт найактивніші краєзнавці та релігієзнавці обласної та Хмельницької міської організації Національної спілки краєзнавців України протягом 2017–2019 років виступали з пропозицією відродити традиції діяльності представників церковно-історичного спрямування другої половини ХІХ – першої третини ХХ ст. і створити Хмельницьке церковно – історичне товариство та розпочати випуск його друкованого органу «Праці Хмельницького церковно-історичного товариства». Ці пропозиції і побажання на початку 2020 року вилились у вихід в світ першого випуску цих «Праць...». Впевнені, що в майбутніх збірниках знайдуть своє місце історико-краєзнавчі праці, архівні документи, мемуаристика, церковно-літературна спадщина і біографістика видатних релігійних діячів краю [3, с. 45-46].



Виклад основного матеріалу. Одним з таких дослідників духовної спадщини і видатних релігійних діячів був уродженець села Мончинці Старокостянтинівського повіту Волинської губернії (нині Красилівського району Хмельницької області) Афанасій Лукич Лотоцький (в чернецтві архімандрит Амвросій (1796–1878), син священника, який з дитинства пізнав нелегку селянську працю, полюбив початкове навчання, читання релігійної і художньої літератури, що пригодилося під час навчання у Волинській духовній семінарії. Його семінарським вчителем був ієромонах Ієрофей (Яків Петрович Лобачевський, згодом –єпископ Острівський) – енциклопедист і поліглот, який будучи інспектором семінарії, позитивно характеризував свого учня, як «здібностей хороших, достатньо зразковий, успіхів надзвичайних, поведінки хорошої». Після закінчення Волинської духовної семінарії Афанасій Лотоцький успішно навчався у Київській духовній академії (1819–1823), де здобув ступінь богослов'я і словесних наук.

Молодий магістр і майбутній священнослужитель 17 жовтня 1823 року отримав направлення на посаду професора богослов'я та німецької і польської мов у Волинську духовну семінарію, що тоді розташовувалась у м. Острог. Одночасно з листопада 1823 року свою педагогічну діяльність поєднував з обов'язками семінарського бібліотекаря, зберігаючи книги з бібліотек Острозької академії та єзуїтського колегіуму, датовані XVI – XVIII століттями. До речі, Лотоцький зумів урятувати бібліотеку під час пожежі в семінарії і вимушеного переїзду з Острога до Аннополя. Викладацьку роботу він поєднував із священницьким служінням (сан отримав в 1823 році) в Острозькому Свято-Успенському кафедральному соборі – в чині ієрея – з 27 листопада 1823, в чині соборного протоієрея – з 8 листопада 1825 року. В липні 1826 року Афанасій Лотоцький був призначений інспектором Волинської духовної семінарії. В червні 1828 року, звільнившись за власним бажанням, переїхав



до містечка Клевань Рівненського повіту Волинської губернії, де викладав Закон Божий і російську мову у повітовому училищі і виконував низку адміністративних доручень на єпархіальній службі: був цензором проповідей духовенства і благочинним Рівненського повіту, а з 1829 року – місцевим благочинним [1, с. 101].

В березні 1833 року Лотоцький став служити у місті Луцьку Волинської губернії, де обіймав посади настоятеля Свято-Покровської церкви, цензора проповідей і законовчителя міської гімназії. У 1834 році він разом з гімназією переїжджає у Клевань, де в Клеванському парафіяльному училищі – Закон Божий, а в гімназії продовжував викладати російську мову і словесність. В цьому ж році вищеназвану гімназію перевели до міста Рівного, де Лотоцький служив настоятелем соборної церкви в ім'я Воскресіння Христового та представляв духовенство у повітовому суді та Волинському губернському комітеті, що опікувався в'язницями, а також очолив Рівненське духовне управління [1, с. 102].

Водночас Афанасію Лотоцькому випала доля 16 років (1844–1860) перебувати на церковній службі і педагогічній роботі у місті Варшаві. Він був настоятелем храму Володимирської ікони Божої Матері та ключарем кафедрального Свято-Троїцького собору, членом Варшавської духовної консисторії, законовчителем православних приватних дівочих пансіонатів у Варшаві, благочинним столиці Царства Польського. За дорученням Святійшого Собору в 1853 році упорядкував перший історико-статистичний опис Варшавської православної єпархії. Важка втрата – смерть дружини у 1860 році, стала причиною звільнення Лотоцького з усіх посад і повернення на рідну Волинь. В серпні 1860 року він прийняв чернечий постриг під іменем Амвросій, на третій день після цього стає архімандритом і призначається намісником Почаївської Лаври (1860–1865). Із 17 травня 1865 року Амвросій



став настоятелем Мілецького монастиря у Ковельському повіті, а з 1875 року – Володимир-Волинського монастиря, який очолював до останніх днів життя і на 81-му році помер і був похований в цьому ж монастирі [2, с. 35].

Амвросій залишив чималу творчу спадщину в історії православ'я на західноукраїнських землях та в Польщі, у царині богослов'я (насамперед в галузі літургіки), історико-краєзнавчих досліджень, церковно-літературних пам'яток, перекладів тощо. Лотоцький, як один з перших дослідників, який добре знав кілька європейських мов, почав шукати, опрацьовувати, перекладати з латинської та польської мов і публікувати письмові пам'ятки місцевої церковної історії, чим привернув увагу до рукописних книг і мистецьких пам'яток монастирів і храмів Волині. Також з метою проведення історико-краєзнавчих розвідок А. Лотоцький опрацьовував почаївські монастирські архіви XVI – XVIII ст., і як результат- була видана одна з основних його праць «Оповіді про Почаївську Успенську Лавру», в якій автор не лише провів ґрунтовне дослідження історії Почаївської Лаври, але й описав життя і діяльність архімандрита Іова Почаївського (Залізо) та аргументовано довів важливе значення православ'я у розвитку просвітницько-моральних традицій краю. Вагоме значення праці архімандрита Амвросія підтверджується ще й тим, що наступні історики Почаївської Лаври черпали матеріали для своїх досліджень з цієї праці [3, с. 49].

Необхідно також зазначити, що Афанасій Лотоцький – автор значної кількості друкованих праць (богословські статті, проповіді, історико-краєзнавчі розвідки, публікації літературних пам'яток, переклади тощо). Він також відомий не лише як церковний історик та краєзнавець, але і як біограф, зокрема на увагу заслуговує робота, в якій автор представив спогади про свого семінарського вчителя, а згодом єпископа Острозького Ієрофея (Лобачевського) – одного з найвизначніших



представників волинської інтелігенції. До речі, публікувався Амвросій в Санкт-Петербурзі, Варшаві, Почасві, Києві, Житомирі, у Волинських і Литовських єпархіальних відомостях тощо [4, с. 33-336].

Висновок. Просвітницько-громадська діяльність Афанасія Лотоцького (архімандрита Амвросія) у розвитку культурно-освітніх традицій Волинського краю є досить вагомою і відчутною. Його особистий внесок у реалізацію просвітництва, педагогічній діяльності, формуванні принципів морально-релігійного виховання, підтримки національних традицій були відзначені подвижниками братського руху, а педагогічні ідеї та історико-краєзнавчі праці знайшли своїх послідовників та наступників.

Список використаних джерел і літератури:

1. Київська духовна академія в іменах: 1819-1924; енциклопедія в 2-х Т./ упорядник і наук. ред. М.П. Ткачук, відп. ред. В.С. Брюховецький.-Т.2: Л-Я- Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська Академія», 2016. 1004 с.; іл.

2. Омельчук, В. В. Історія освіти Волині в особах [Електронна копія] : навч. посіб. / В. В. Омельчук ; М-во освіти і науки України, Дубен. коледж Рівнен. держ. гуманіт. ун-ту. Електрон. текст. дані (1 файл : 215 Мб). Рівне : Волин. береги, 2014 (Рівне: РОУНБ, 2019).

3. Блажевич Ю.І. Уродженці Старокостянтинівського повіту Волинської губернії – випускники Київської духовної академії // Хмельницькі краєзнавчі студії: історико-краєзнавчий збірник / [редк. Баженов Л.В. (голова), Блажевич Ю.І. (співголова), Єсюнін С.С. (відп. секр.) та ін.]. Хмельницький: ФОП Стрихар А.М., 2019. Вип. 19. С. 45-57.

4. Манько М. П. Волинезнавча спадщина Афанасія Лотоцького (Архімандрита Амвросія) Музейна справа на



Житомирщині: історія, досвід, проблеми. Т. 33. Житомир, 2014.
С.333-336

5. Манько М. Афанасій Лотоцький (архімандрит Амвросій) і його волинезнавча спадщина / М. Манько // Минуле і сучасне Волині й Полісся : Край на межі тисячоліть : матеріали Х наук. іст.-краєзнав. конф., яка відбулася у Старому Чорторийську, Маневичах, Четвертні та Нововолинську в 2000–2002 рр. : зб. наук. пр. / Манев. краєзнав. музей, Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки, Волин. обл. т-во краєзнавців ; упоряд. Г. В. Бондаренко. Луцьк, 2002. С. 245-246.



А. В. Воляннюк,
*магістр права
(м. Миколаїв)*

АНТИКОРУПЦІЙНА РЕФОРМА В УКРАЇНІ

У статті надається короткий виклад інформації про систему вітчизняних антикорупційних заходів, які покликані внести прозорість в найбільш уражені корупцією сфери життєдіяльності українського суспільства. Надається інформація стосовно оновлення законодавчої бази, а також стосовно створення системи нових правоохоронних органів профільного характеру, діяльність яких безпосередньо пов'язана з попередженням, розкриттям корупційних злочинів та притягненням до відповідальності винних.

Ключові слова: *Антикорупційна реформа, правоохоронні інституції профільного (антикорупційного характеру), антикорупційні нововведення.*

Питання корупційних проявів завжди було однією з найбільш глобальних та суттєвих проблем в нашій державі, проте раніше і рівень корупційних вигод був скромніше і положення країни в економічному та політичному секторі було більш стабільним.

Гібридна війна з Російською Федерацією, економічна криза, окупація частини нашої території, це лише мала частина проблем з якими наша держава зіштовхнулась протягом останніх 5-6 років, все це вимагало цілого пакету оперативних та актуальних реформ, які би в короткий проміжок часу змогли би вирівняти ситуацію та докорінно змінити підходи до провадження внутрішньої та зовнішньої політики України.



Однією з таких реформ була Антикорупційна реформа, вона являла собою цілий пакет нових законодавчих актів, які мали на меті за допомогою створення спеціальних профільних органів мінімізувати рівень корупції та зробити прозорою систему використання державних коштів, надання адміністративних послуг та інших сфер, які протягом останнього часу найбільше потерпали від недобросовісного управління.

Для повного оновлення системи потрібне нове актуальне законодавство, яке би повністю відповідало сучасним викликам життя, і такою законодавчою базою став фундаментальний, рамковий Закон України «Про запобігання корупції», який був прийнятий у 2014 році, і встановив правові та організаційні основи запобігання корупції в Україні, та застосування антикорупційних превентивних дій, які би попереджували корупційні прояви в суспільстві, та знижували рівень прийняття корупції українським суспільством.

Спочатку треба загострити увагу над сферами які підпали під безпосереднє оновлення та модернізацію, по-перше, як вже було зазначено вище це система публічних закупівель, саме тут корупційні прояви досягали своїх найбільших масштабів.

Прийняті Закон України «Про публічні закупівлі» та Закон України «Про відкритість використання публічних коштів» які мали на меті понизити рівень неправомірних дій в сфері закупівельної діяльності за допомогою введення електронного формату відносин, а саме створення електронної системи закупівель та створення електронної системи оскарження таких дій, уразі наявності об'єктивних підстав.

Всі ці дії зможуть урегулювати питання правомірності використання державних коштів та внесуть конкуренцію, а звідси і покращення рівня наданих послуг контрагентами.

Великим полем для отримання неправомірного заохочення завжди була система державних реєстрів в яких



міститься інформація про власність (рухоме та нерухоме майно), а також про юридичні дії з об'єктами власності.

Прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення прозорості у сфері відносин власності з метою запобігання корупції» мало на меті зробити такі відомості більш відкритими, тобто доступ до них відтепер має більш широке коло і посадових осіб і громадськості, а найголовніше це посилити відповідальність за корупційної дії в даній сфері.

Масштабним кроком у боротьбі з корупцією було створення низки антикорупційних органів, як контролюючих так і правоохоронних, діяльність яких була би сфокусована на пошуку, попередженні та розкритті корупційних злочинів всередині українського суспільства.

До контролюючих можна віднести Національне агентство з запобігання корупції, яке безпосередньо займається перевітками декларації чиновників, це і Агентство з розшуку та менеджменту активів, яке здійснює управління майном корупціонерів.

Проте найбільш глобальними звісно є антикорупційні органи, які виконують правоохоронні дії, в сфері запобігання корупції. Початком створення системи таких органів було прийняття Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України», за яким було створено державним правоохоронним органом, на який покладається попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних правопорушень. Завданнями якого є протидія кримінальним корупційним правопорушенням, які вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

Подальшим кроком було створення профільної прокуратури, яка би напряму співпрацювала з НАБУ та займалися не тільки підтриманням державного обвинувачення в



судах по корупційних справах, але і безпосереднім контролем дії співробітників НАБУ, їх правомірності та об'єктивності.

Спеціалізована антикорупційна прокуратура була створена Наказом Генеральної Прокуратури України від 12.04.2016 «Про затвердження Положення про Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру Генеральної прокуратури України», в якому чітко передбачені повноваження, підслідність та правові та організаційні основи діяльності антикорупційних прокурорів.

Логічним завершенням ланцюгу антикорупційних органів було безумовно створення профільної судової інстанції, яка би займалася вирішенням справ по суті та притягненням до відповідальності українських корупціонерів.

Основоположний законодавчий акт щодо створення профільного суду був прийнятий у 2018 році, та мав назву «Про Вищий антикорупційний суд», закон визначає засади організації та діяльності судової установи.

Повноваження суду прямо передбачені у 3 статті та стосуються здійснення правосуддя відповідно до визначених законом засад та процедур судочинства з метою захисту особи, суспільства та держави від корупційних і пов'язаних із ними кримінальних правопорушень та судового контролю за досудовим розслідуванням цих кримінальних правопорушень.

Зі створенням суду остання вакантна ланка системи антикорупційних органів України була закрита, а це означає, що є всі важелі для оперативного впливу на корупціонерів в Україні.

Тобто ми можемо констатувати, що на даному етапі в нашій державі є всі необхідні елементи для протидії корупції та побудови правового а прозорого суспільства.



О. В. Гжехулка,
*викладач біології та географії
(м. Хмельницький)*

СТАН УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ В 30-х РОКАХ ХХ ст.

Українська революція 1917 р., утворення Центральної Ради, проголошення Української Народної Республіки, боротьба за збереження української державності в 1917–1920 рр. привели до неабиякої активізації духовних сил українського суспільства.

Проте навіть за таких умов 20-ті роки стають часом небаченого розвитку, відкриттів і сподівань в українській культурі. Цей багатогранний спалах творчої енергії став можливим завдяки тому, що зайнята, насамперед, збереженням політичної гегемонії комуністична партія ще не підпорядкувала собі культурну діяльність. Поширення ж україномовної освіти створило українській культурі таке широке підґрунтя, якого вона давно не мала на Східній Україні. Вперше українська культура могла розраховувати на підтримку з боку держави, особливо коли в 1923 р. більшовики взяли курс на українізацію з метою розширення свого впливу серед місцевого населення.

Революція також сповнила культурну діяльність відчуттям новизни, свідомістю звільнення від старого світу та його обмежень. Поставали складні невідступні питання про те, в якому напрямі слід розвиватись українській культурі, на які взірці їй належить орієнтуватись і якою бути взагалі. Це був час пошуків і сподівань. Натхнені відчуттям власної місії та зростаючою аудиторією, письменники, художники й учені з захопленням поринули у створення нового культурного всесвіту.

Ніде так не виявлялися ці свіжі настрої, як у літературі. Марксистські письменники пропагували думку, згідно з якою



для здійснення своїх завдань революція, крім суспільно-політичної сфери, повинна сягнути і в область культури. Тобто буржуазне мистецтво і мислення минулого необхідно замінити новим, пролетарським, мистецтвом.

У 1922 р. в Харкові під керівництвом Сергія Пилипенка з'явилася перша з масових літературних організацій – “Плуг”. Заявивши, що для мас треба створювати таку літературу, яку вони хочуть, ця організація заснувала мережу письменницьких гуртків, котра незабаром охопила 200 письменників і тисячі початківців. Один із діячів організації так висловив ставлення до мистецтва: “Завдання нашого часу в царині мистецтва полягає в тому, щоб приземлити мистецтво, зняти його з п'єдесталу на землю, зробити його потрібним і зрозумілим для всіх”. Через рік Василь Еллан-Блакитний організував літературну групу “Гарт”, що також прагнула працювати для створення пролетарської культури на Україні. У групу входили Костянтин Гордієнко, Олександр Довженко, Олесь Досвітній, Михайло Йогансен, Олександр Копиленко, Іван Микитенко, Валер'ян Поліщук, Володимир Сосюра, Іван Сенченко, Павло Тичина, Микола Хвильовий та ін [4, с. 33]

Поряд із цими марксистськими організаціями виникали також невеликі групи ідеологічно нейтральних або “непролетарських” письменників та художників.

У період українізації особливо виділяється київська літературна група “неокласиків”, яку очолював Микола Зеров. До її складу входили Михайло Драй-Хмара, Павло Филипович, О. Бургардт (Юрій Клен), Максим Рильський. Блискуче освічені люди, вони володіли багатьма іноземними мовами, створювали численні переклади світової класики, активно протистояли “Пролеткульту”. “Неокласики” орієнтувалися на поєднання національних традицій і досвіду світової та європейської літератури.



Естетичні погляди "неокласиків" поділяв М.Хвильовий, який виступав проти хуторянства й "масовізму" у літературі. Його публіцистика ("Камо грядеші?", "Думки проти течії") відіграли значну роль у розвитку українського літературного процесу. Стаття "Україна чи Малоросія?" 1926 р. була вилучена з літературного обігу, її опубліковано лише 1990р.

У 1925 р. після розпаду "Гарту" частина його членів (серед них Микола Куліш, Павло Тичина, Микола Бажан, Петро Панч, Юрій Яновський та Іван Сенченко) утворили елітарну літературну організацію "Вапліте" ("Вільна академія пролетарської літератури") на чолі з Миколою Хвильовим.

Противниками "Вапліте" були не лише Пилипенко та інші прихильники "Плуга". З критикою "буржуазно-націоналістичної ідеології" виступило тодішнє комуністичне керівництво України. Навіть Сталін вказав на небезпеку поглядів М.Хвильового. Для боротьби з поширенням націоналістичних ідей у літературі у 1927 р. було створено прорадянську організацію ВУСПП (Всеукраїнська спілка пролетарських письменників) і посилено контроль комуністичної партії за літературною діяльністю.

У розпал цих подій з'являються літературні твори високого гатунку – П.Тичини та М.Рильського. Поезії Максима Рильського, що публікувались у збірках "Під осінніми зорями", "Синя далечінь", "Тринадцята весна", були стриманими, філософськими й глибоко вкоріненими у класичні традиції Заходу. Серед багатьох інших поетів того часу на особливу увагу заслуговують Микола Зеров, Павло Филипович, Михайло Драй-Хмара, Євген Плужник, Володимир Сосюра, Микола Бажан і Тодось Осьмачка.

Головними темами прозових творів були наслідки революції та громадянської війни в житті людини і суспільства. У "Синіх етюдах", що пройняті тонким почуттям слова, симбіозом романтичності й грубого реалізму, Микола



Хвильовий оспівує революцію, в той час як в "Осені" і "Я" він відображає її суперечності й своє зростаюче почуття розчарування нею. В таких творах, як "У житах", Григорій Косинка майстерно змальовує рішучість селян у боротьбі з чужоземцями. У романі "Місто" скептично-містичний Валер'ян Підмогильний описує, як українському селянинові безбідно жити в чужому для нього місті завдяки тому, що він відмовляється від кращих селянських цінностей. У своєму творі "Із записок холуя" майстер сатири Іван Сенченко висміює безхребетних лакиз, що їх породжував радянський лад. У романі Юрія Яновського "Чотири шаблі" з його яскравими описами селян-партизан проступає дух запорозьких козаків. Але непереверше-ним щодо популярності був Остап Вишня, дотепні гуморески якого читали мільйони людей [3, с. 66].

Серед драматургів найвидатнішою постаттю був Микола Куліш. Три його п'єси – "Народний Малахій", "Мина Мазайло" і "Патетична соната" – викликали сенсацію своєю модерністською формою і трагікомічним трактуванням нової радянської дійсності, російського шовінізму, "малоросійської" ментальності, анахронічного українського націоналізму, духовної незрілості комуністів-доктринців.

Новаторським талантом у Західній Україні вирізнявся поет-імажиніст Богдан-Ігор Антонич. Привертають увагу філософським осмисленням буття збірки "Три перстені", "Книга Лева", "Зелена Євангелія", "Ротації". Творчість Б.-І. Антонича співзвучна з поезією П.Тичини.

На розвитку театрального мистецтва 20–30-х років також позначився процес українізації, що трагічно закінчився "розстріляним відродженням".

Державний народний театр очолював Панас Саксаганський. До складу трупи увійшли Марія Заньковецька, Любов Ліницька, Дарія Шевченко. Репертуар складався з побутової, історичної й класичної тематики.



У 1922 р. діячі "Молодого театру" створюють у Києві творче мистецьке об'єднання – модерний український театр "Березіль", що існував до 1926 р. Очолює цей театр Лесь Курбас, видатний режисер-реформатор українського театру.

Лесь Курбас у цей період пристосовує принципи модерну до класичного західноєвропейського й українського репертуару (драми В. Шекспіра, Ф. Шиллера, п'єси М. Старицького, І. Карпенка-Карого). З творчого об'єднання бере початок театральна бібліотека, театральний музей, перший театральний журнал.

Втіленням творчих пошуків театру постали вистави, постановку яких Лесь Курбас здійснює в різних стилях: традиційно-реалістичному ("У пущі" Лесі Українки), психологічному ("Чорна Пантера і Білий Ведмідь", "Гріх" В. Винниченка), символічному ("Драматичні етюди" О. Олесь), народного гротеску ("Різдвяний вертеп"), імпресіоністському ("Йола" Є. Жулавського). Етапною у творчості митця і в історії українського театру стала вистава "Гайдамаки" Т. Г. Шевченка.

У 1926–1933 рр. театр "Березіль" працює в Харкові. До його складу входять митці Мар'ян Крушельницький, Амвросій Бучма, Наталія Ужвій, Іван Мар'яненко, Йосип Гірняк, Валентина Чистякова, Надія Титаренко, О. Добровольська. Найближчим помічником Леся Курбаса у модернізації українського театру став драматург Микола Куліш. У його п'єсах ("Мина Мазайло", "Народний Малахій") знайшли широке відображення взаємозв'язки людини і нового історичного часу [1, с. 99].

Творчість Леся Курбаса належить до визначних здобутків українського і світового театру ХХ ст.

У цей період значного розвитку набуває український кінематограф. Величезний вклад у розвиток кінематографу здійснив Олександр Довженко такими фільмами, як "Звенигора", "Арсенал", "Земля".



Різноманітність стилів і напрямів була властива і образотворчому мистецтву. Так, серед професури Академії мистецтв, утвореної в грудні 1917 р. в Києві, були Микола Бурачек, Михайло Жук, Василь Кричевський, Абрам Маневич, Олександр Мурашко, Георгій Нарбут – митці різних шкіл.

Авангардне мистецтво представляли Олександр Богомазов, Михайло Бойчук, Казимир Малевич та ін. О. Богомазов – художник-кубофутурист, автор трактату "Живопис та елементи", у якому виклав бачення авангардного мистецтва. К. Малевич – один із основоположників супрематизму, його мистецтво ґрунтується на фольклорних джерелах. Цікаво, що свій "Чорний квадрат" він характеризував як "живописний реалізм селянки у двох вимірах", зближаючи у такий спосіб елітарний абстракціонізм з народним мистецтвом.

Новаторські пошуки властиві творчості Петра Холодного, який послідовно розробляв принципи сучасного українського стилю в монументальному мистецтві, вбачаючи цей стиль у новому переосмисленні традицій давньоруського іконопису.

Новий напрям монументального мистецтва ХХ ст. започаткував М.Бойчук. Цей напрям – так званий неовізантизм, в основі якого лежали конструктивні особливості візантійського та давньоруського живопису (домонгольського періоду). В його творах присутня іконописна традиція ("Плач Ярославни"). Пізніше, коли його стали таврувати в пресі за "ухили", дорікати за "живопис на фанері", М. Бойчук на сторінках "Вечірнього Києва" (1929 р.) нагадував: "Я ніколи не приховував своїєї праці і демонстрував її в тих мистецьких творах, які виконувалися саме для мас української соціалістичної культури від усіх ... націоналістичних елементів. Була виконана велика робота. Досить сказати, що лише Наркомісаріат освіти ми очистили від 2 тис. людей, що належали до націоналістичних елементів, у тому числі близько 300 вчених і письменників" [5, с. 78].



Чистки П. Постишева спрямувалися не тільки проти діячів культури, а й проти політичної верхівки України. Так, 7 липня 1933р. накладає на себе руки комісар освіти М. Скрипник, звинувачений у націонал-комунізмі. Ідеолог українського націонал-комунізму О. Я. Шумський помер на засланні. За звинуваченнями в націоналізмі жертвами чисток стали 15 тис. відповідальних працівників. П. Постишев зазначав, що майже всіх усунених з посад ставили до розстрілу або висилали.

Навіть Л.Троцький визнавав, що "ніде репресії, чистки, приниження і взагалі всякого роду бюрократичне хуліганство не набрали таких страхітливих розмірів, як в Україні, у боротьбі з могутніми прихованими прагненнями українських мас до більшої свободи й незалежності".

Період 30-х – час особливо жорстокого тоталітаризму. “Українізацію” було повністю згорнуто, а найпомітніших діячів національної культури розстріляно або ув’язнено до таборів. “Диктатура пролетаріату” вироджувалася в особисту диктатуру вождя, а велетенська держава “розвиненого соціалізму” перетворювалася на сурогат різних економічних формацій – рабовласництво у “зонах”, сільський феодалізм, міський державно-монополістичний капіталізм; в одне ціле їх єднав велетенський бюрократичний апарат з потужним ідеологічним забезпеченням для маніпулювання комуністично-соціалістичними гаслами. Тих, хто не вірив більше гаслам, бачив усю їх невідповідність дійсності, оголошували “ворогом народу”, такі люди нерідко закінчували життя самогубством (М.Хвильовий, М.Скрипник).

Примусова колективізація і пов’язаний з її неуспіхом штучний голодомор 1933 р. – одна з найтрагічніших сторінок української історії, відвертий злочин проти традиційної селянської культури життя і господарювання, на зв’язках з якою розвивалася уся попередня національна культурна традиція. Колгоспне життя сильно змінило самі підвалини сільського



життя, перетворивши працьовитого колись селянина на безініціативного, але злодійкуватого колгоспника, довгий час фактично позбавленого громадянства і грошової винагороди за свою нелегку працю. Негласне закріпачення селян у колгоспних формах супроводжувалося ідеологічною пропагандою “соціалістичних цінностей”, прищепити які не вдалося, однак матеріальні й духовні підвалини сільського буття було майже повністю зруйновано [2, с. 44].

У цей час тих митців, вчених, освітян, літераторів, чії погляди чи творчість не вписувались у “прокрустове ложе” сталінізму, почали переслідувати, в Україні насаджувався ідеологічний монополізм, культивувались особисті смаки Сталіна. Діяльність митців і письменників стала настільки регламентованою, що почала втрачати ознаки творчості. Негативне значення мала їх відірваність від здобутків зарубіжних майстрів. У драматургії на провідні позиції вийшов О.Корнійчук, п'єси якого “Загибель ескадри”, “В степах України” ставилися в багатьох театрах.

Продовжували писати вірші П.Тичина, М.Бажан, але свободи творчості вони не мали. Обставини життя змушували їх прославляти Сталіна, компартію. У 1934 р. різноманітні літературні об'єднання були примусово закриті, а потім злиті у Спілку письменників України. За письменниками об'єдналися й інші працівники мистецтва. Так державній партії легше було керувати “культурним фронтом”. Культурні процеси уніфікувались за допомогою всеосяжного методу “соціалістичного реалізму”, який передбачив, перш за все, оспівування досягнень соціалізму. Під час сталінщини було репресовано близько 500 найбільш талановитих письменників і поетів, які до того плідно працювали в Україні. Національно-культурне відродження було жорстоко придушене сталінізмом і увійшло в історію як “розстріляне відродження”.



Список використаних джерел і літератури:

1. Українська та зарубіжна культура /За ред.Заковича М.М/. К.: “Знання”. 2000. с.558-609
2. Багацький В.В. Культурологія: історія і теорія світової культури ХХ ст. / В.В. Багацький, Л.І. Кормич. К. : Кондор, 2004. 302 с
3. Подольська Є.А. Культурологія : навч. посіб. / Є.А. Подольська, В.А. Лихвар, К.А. Іванова. 2-ге вид. допов. К. : ЦНЛ, 2005. 390 с.
4. Культурологія: теорія та історія культури : навч. посіб. / за ред. І.І. Тюрменко, О.Д. Горбула. К. : ЦНЛ, 2004. 254 с.
5. Культурологія: українська та зарубіжна культура / М.М. Закович, І.А. Зязюн, О.М Семашко., Ж.О. Безвершук К. : Знання, 2004. 567 с.



О. Дацюк, протоієрей,
кандидат богослов'я
(м. Хмельницький)

КАНОНІЗОВАНИЙ ЗА ЖИТТЯ. СПОВІДНИЦЬКИЙ ШЛЯХ ПРОТОІЄРЕЯ ОЛЕКСАНДРА МАКОВА (1881–1985)

Нещодавно, завдяки ґрунтовній праці С. Шумила, була оприлюднена історія сповідника віри ХХ ст. – прот. Олександра Макова, який неодноразово заарештовувався та переслідувався радянською владою, відбував строки у таборах та на засланнях, а тікаючи від переслідувань, поселився у Чернігові, де нелегально відправляв богослужіння на дому до своєї смерті у 1985 році.

Оскільки відомості про о. Олександра з його переїздом до Чернігова обірвалися, дослідники вважали його загиблим у період сталінських репресій. Ця думка слугувала підставою його канонізації у 1981 році Собором Зарубіжної Церкви (РПЦЗ). На той час йому було рівно 100 років і ніхто не думав, що сповіднику віри пощастило вижити, однак о. Олександр Маков дожив до 104-х років. В історії Церкви немає більше аналогів прижиттєвої канонізації. [5; 79-114].

Про о. Олександра в літературі можна зустріти лише дуже короткі та обривчасті відомості. Вони зустрічаються, зокрема, у книзі прот. М. Польського «Нові мученики Російські» [2; 203-204], однак вони стосуються лише кубанського періоду його життя та служіння: боротьбу з обновленством, арешт, тощо... і не описують його подальшої долі.

Лише С. Шумило, директор Міжнародного інституту Афонської спадщини та автор ґрунтовного дослідження про о. Олександра Макова, зміг знайти та оприлюднити цінні матеріали саме про чернігівський період його життя і служіння.



Означені документи є особливо цінними ще й тому, що у Державному архіві СБУ та Чернігівському архіві СБУ справи на о. Олександра Макова не знайдено, є підстави вважати її знищеною у 1991 році при ГКЧП (коли системно нищились справи та оперативні розробки на інакомислячих і священиків 1960–1990 рр.). Одним з небагатьох джерел, де збереглися відомості про о. Олександра Макова – це Чернігівське єпархіальне управління УПЦ, в архіві якого є його особова справа. Біографічні данні були добуті з особистого щоденника о. Олександра, а також зі спогадів його доньки, місцевого духовенства та духовних чад. [5; 83].

Народився о. Олександр 13 (25) листопада 1881 року у багатодітній родині священика в с. Путятино Рязанської губернії [5; 84]. Відомо, що батько майбутнього священика був чадом старця Амвросія Оптинського. Навчався Олександр у церковнопарафіяльній школі, духовному училищі, Рязанській духовній семінарії, Московській Духовній Академії, яку закінчив з відзнакою та вченим ступенем кандидата богослов'я. Навчався з майбутнім Патріархом Олексієм (Симанським), з яким товаришував. [5; 84]. Під час навчання в Духовній Академії важко перехворів сипним тифом (1904 р.), дивом залишився живим, молитвами майбутньої дружини і о. Іоанна Кронштадтського, духовною донькою якого вона була.

Після одруження і рукоположення у священнический сан (06/19.08.1906), був направлений на служіння у м. Єкатеринодар, де, окрім служіння, викладав в гімназії, училищі та Маріїнському інституті, був членом екзаменаційної комісії кандидатів у священство [5; 84].

У 1918 році відспівував генерала Корнілова, атамана Бабича та інших лідерів Білого руху на Кубані. Перед наступом Червоної армії відмовився від еміграції, залишившись служити в Єкатеринодарі.



На початку 1920 року був заарештований ЧК. Після звільнення у 1922 році переїхав з сім'єю у м. Воронеж, а вже згодом у Краснодар (Колишній Єкатеринодар). Під час обновленського розколу єдиний не підтримав живоцерковників, продовжуючи вважати єдиним законним главою Церкви контрреволюційного Святішого Патріарха Тихона [2; 203-204].

Наприкінці 1922 року о. Олександр був знову заарештований та відправлений у Середню Азію. Їхали етапом довгі місяці, з пересадками, в переповнених товарних вагонах. Відомо, що в Ташкенті о. Олександр тоді зустрівся зі святителем Лукою (Войно-Ясінецьким). Тоді з пастирем змогла виїхати і сім'я (дружина та донька, а сини залишилися у родичів в Краснодарі).

На засланні часом видавалась можливість служити. Так тривало до звільнення у грудні 1924 року. Але, повернувшись на Кубань, священник вже не міг служити у храмах – там всюди було зайнято обновленцями. Доводилось проводити таємні богослужіння на домах та квартирах вірних. Так виникла катакомбна церква на Кубані, але вже у 1925 році вдалося добитися передачі громаді в Краснодарі Георгієвської церкви, де мали змогу молитися не лише вірні, але й священнослужителі, які не прийняли обновленства.

У цей період (21.02.1926 р.) на підтримку о. Олександра Макова написав листа з Єрусалиму архієпископ Анастасій (Грибановський), майбутній патріарх РПЦЗ.

Активна антиобновленська діяльність священників-тихонівців не могла залишитися без уваги комуністичної влади і у ніч з 1 на 2 березня 1927 р. о. Олександра знову заарештовують. Вже в ув'язненні він узнає про декларацію митрополита Сергія (Страгородського) щодо лояльності до радянської влади, де особливо дивував заклик до духовенства вважати «радості та успіхи компартії вважати радостями та успіхами Церкви...» [5; 91].



Під час пересилки по етапу, о. Олександр тричі попадав у камеру смертників, з якої чекісти щочетверга забирали кілька в'язнів та розстрілювали... На засланні було виживати важко, часто терпіли голод...

Після завершення строку заслання, в кінці 1929 року, о. Олександру було заборонено жити у великих населених пунктах і родина переїхала до Чернігова (сприйнявши як Божий знак передану прозорливим схимником ікону свт. Феодосія Чернігівського).

У Чернігові він одразу прийшов на прийом до архієпископа Пахомія (Кедрова), який належав до т. з. «непоминаючих» митрополита Сергія (Страгородського), автора послання з критикою «Декларації» митрополита Сергія [3; 137-167]. Тоді до руху «непоминаючих» у місті належало чимало авторитетних священиків, проти яких у 1936–1937 рр. були заведені кримінальні справи за звинуваченням у належності до «антирадянського церковного підпілля «Істинно Православної Церкви». Серед мирян, які підтримували цей рух, був відомий письменник – Сергій Нілус, який був заарештований, висланий у Володимирську губернію, де і помер у 1929 р. [5; 93].

Після переїзду у Чернігів о. Олександр почав посилено вивчати українську мову, яка була йому знайома з часів служіння на Кубані, де були чисельні переселенці з Запоріжжя, у першу чергу купивши українсько-російський словник. Служив літургії нелегально, в себе на дому (за адресою вул. Київська, 65), де освятив домашній храм (часто служби відбувалися вночі), офіційно не вступивши до кліру Чернігівської єпархії (так тривало 50 років). Заробляв на життя о. Олександр, працюючи на консервному заводі, Лозовій фабриці, а також на сезонних роботах. Родина тримала кіз та інше господарство, а у 1933 році спасалися від голоду, ховаючи зерно у скрині та перемелюючи його жменями по ночах на ручній кавомолці.



Згодом навколо отця Олександра згуртувалася чимала громада духовних чад, адже був він людиною благочестивою і мудрою, що неодноразово рятувало його від арештів, коли він ховався від НКВС по домівках вірних.

З жовтня 1939 по жовтень 1940 р. отець Олександр таки провів у ВТЛ за проживання на нелегальному положенні (без паспорта), після звільнення з під варти, він працював сторожем у спортзалі.

При німецькій окупації з підпілля о. Олександр не виходив, за відмову служити на легальному положенні, йому неодноразово погрожували здачею у гестапо. У роки війни загинув син о.Олександра Георгій, який був розстріляний німцями у листопаді 1942 року, син Іван у 1944 році був призваний на фронт і поранений під час Берлінської операції. Донька – Анна Олександрівна у 1944 році отримала строк – 10 років (за роботу при німцях на заводі), який відбула в Архангельській області.

Після обрання патріарха Олексія (Симанського), о. Олександр почав поминати його на службах, але на легальне положення так і не перейшов, залишившись служити на дому, досконало виконуючи устав, не визнаючи скорочень богослужінь, тощо.

У 1955 році архієпископ Гурій заборонив отця Олександра у служінні за відмову увійти до кліру Чернігівської єпархії та здійснення «закритих» богослужінь. Положення пастиря змінилося, коли на кафедру призначили єпископа Андрія (Сухенко): сам пройшовши через ув'язнення, новий архієрей не розглядав катакомбне служіння о. Олександра як розкол, але, навпаки, бачив у ньому подвиг сповідництва віри в умовах гонінь.

При архієпископі Андрії прот. О. Маков був офіційно зарахований у клір Чернігівської єпархії, а після особистої зустрічі з Патріархом Олексієм у 1956 році, нагороджений ним



правом носіння хреста із прикрасами. Таким чином, раніш покладена архієп. Гурієм заборона у служінні була остаточно забута, а о. Олександр призначений позаштатним священиком Преображенського собору м. Чернігова, що знайшло відображення у секретній доповідній уповноваженого у справах релігій Чернігівської обл. – Ф. Репи [5, 100-101].

Будучи кліриком собору, о. Олександр продовжував здійснювати богослужіння на дому, за що переслідувався міліцією и органами КДБ, але від церковної влади він вже не потерпав, навіть отримавши чергову священицьку нагороду – право носіння митри (20. 06. 1958 р.).

У кінці 1961 р., архієп. Андрій (Сухенко) знову був заарештований за сфабрикованим звинуваченням у розтраті коштів та отримав тюремний строк - 8 років, який відбував в Комі АССР, а прот. О.Маков був звільнений новим архієреєм – єп. Ігнатієм (Демченко) за штат «у зв'язку з пенсійним віком», хоч ніякої пенсії він, звичайно, не отримував. Тут навіть не подіяла резолюція самого патр. Олексія з наказом «відновити о. Олександра на попередньому місці служіння». Цей факт був зумовлений державною політикою щодо Церкви, відповідно до якої в 1962 році на Чернігівщині з 392-х залишилося лише 120 парафій, що викликало великі протести вірян, які, за свідченням Н. Шліхти, було можна порівняти хіба що з масовими протестами народу проти закриття Києво-Печерської Лаври [4; 225-226].

У ті важкі часи багато священиків, які залишилися без парафій, перейшли на нелегальний стан і стали також здійснювати таємні богослужіння у приватних будинках та на квартирах. Так, за «хрущовської» антирелігійної кампанії багато громад стали діяти без реєстрації, випавши з під контролю державної влади.

У 1964 році на Чернігівську кафедру було призначено нового архієрея – єп. Нестора (Тугало), який відновив о.



Олександра Макова у штаті єпархії, а у травні 1969 року на Чернігівську кафедру було призначено єпископа Володимира (Сабодана), котрий всіляко підтримував та почитав о. Олександра, любив його проповіді і часто запрошував проповідувати після служби у соборі, а коли сам відбував у відрядження, залишав о. О. Макова очолювати Літургію замість себе, чим сильно дратував місцевого уповноваженого у справах релігій.

З 1973 року, коли знову змінився Чернігівський архієрей (був призначений Антоній (Вакарік)), о. Олександр почав служити лише в себе дома. Його відвідували чимало представників місцевої інтелігенції, студенти, молодь... о. Олександр мав велику бібліотеку. Навідували його і віруючі з Москви, Києва, Гомеля, а також з Удмуртії, Білорусії та Кубані. Звичайно, це не лишалося поза увагою спецслужб – за будинком священика постійно наглядали. Нерідко міліція проводила обшуки, вилучалися хрести, гроші, міліціонери шукали золото.

До останніх днів о. Олександр продовжував служити на дому, навіть втративши зір через катаракту. На 104-му році життя він захворів на грип, який дав ускладнення – пневмонію, від якої помер 17.03.1985 року.

Як зазначалося вище, в еміграції о. Олександра рахували таким, що загинув у таборах мученицькою смертю і тому його ім'я було внесене у списки новомучеників. Ця канонізація відбулася у 1981 році і є бесприцедентним випадком церковної історії. Але, як би не було, життя о. Олександра Макова є прикладом сповідницького подвигу у безбожні часи, який гідний почитання та наслідування.

Список використаних джерел і літератури:

1. Біблія. Книги Святого Письма Старого і Нового завіту. УБТ, 2002.



2. Польский М. прот., Новые мученики Российские. Ч. 2. Джорданвиль, 1949–1957.
3. Послання архієпископів Пахомія і Аверкія (Кедрових) про відношення до політики м. Сергія Страгородського // Вісник ПСТГУ. Вип. 4 (25). 2007.
4. Шліхта Н. церква тих, хто вижив. Радянська Україна, сер. 1940-х поч.. 1970-х рр. Харків, 2011.
5. Шуило С. В. Канонизированный при жизни... Исповедническое служение протоиерея Александра Макова (1881–1985) на Кубани и в Чернигове // Вестник ПСТГУ Серия II: История РПЦ. 2019. Вип. 90.



Ю. В. Олійник,
*кандидат історичних наук
(м. Хмельницький)*

КОРПУС АРХІВНИХ ДЖЕРЕЛ З ІСТОРІЇ РЕЛІГІЙНИХ УСТАНОВ КРАЮ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті аналізується корпус архівних джерел з історії релігійних установ Хмельницької області, які зберігаються в Державному архіві Хмельницької області

Ключові слова: *Державний архів Хмельницької області, духовні правління, клірові відомості, Подільська духовна консисторія, священники.*

Історія релігійних установ, які існували та діють на території Хмельницької області частково зберігається у фондах Державного архіву Хмельницької області. Деякі фонди дослідниками досліджуються досить активно, інші в меншій мірі, але вони не менш цінні.

Фонди релігійних установ різні за кількістю одиниць зберігання (справ). Одним із найбільших фондів є фонд Ф-315 “Подільська духовна консисторія”. Завдяки титанічній праці архівістів 20-х років, які врятували документи фонду від тотального знищення на паперовій фабриці “Совий яр”, дослідники мають можливість вивчати історію Православної церкви не тільки сучасної Хмельницької області, а й регіонів, які до 1917 року входили до складу Подільської губернії. Архівний масив фонду складає понад 13 тис. різнопланових документів за 1795–1920 роки діяльності установи.

Слід зазначити, що Подільська духовна консисторія була створена на підставі указу Катерини II від 12 квітня 1795 р. Вона була виконавчим органом Подільського єпархіального



управління. Складалося з присутствія та канцелярії. Члени присутствія завідували столами. Канцелярію очолював секретар, який спрямовував діяльність всіх п'яти столів: розпорядчого, шлюборозвідного, господарського, землевпорядного та судового. Консисторія збирала відомості про бажаючих зайняти місце священника чи бути постриженим у чернецтво, стежила за веденням метричних книг, сповідальних та клірових відомостей, дошлюбних опитувань, наглядала за станом церков та монастирів. Ліквідована декретом Ради народних комісарів України від 22 січня 1919 р. “Про відокремлення держави від церкви”.

Фонд консисторії містить законодавчі акти уряду та Священного Синоду, що стосуються церковного будівництва та внутрішнього життя церкви, офіційні розпорядження архієпископів, рішення консисторії і правлінь, справи православних храмів, статистичні відомості з економічної діяльності церков, відомості про приходи, діяльність місцевого духовенства, церковні прибутково-видаткові книги, статистичні матеріали про фінансові справи церков і приходів, монастирів, братств і товариств, відомості про народонаселення, церковну освіту, медико-санітарне становище, особисті формуляри священно- і церковнослужителів, сповідальні та клірові відомості, а також метричні книги, справи духовного суду та інші документи [1, с. 53].

Із перерахованих справ особливої уваги заслуговують клірові відомості. Це документи, в яких зібрана інформація про окрему церкву на певному етапі її існування. Вперше вони були запроваджені 20 січня 1769 р. під назвою «Именные списки всем лицам духовного звания православного исповедания». Остаточна їх форма була встановлена у 1829 р. і в подальшому змінювалася лише незначним чином. На початку ХХ ст. Святейший Синод остаточно встановив перелік інформації, яка повинна у них міститися. Загалом вони складалися щорічно при



кожному міському та сільському храмі та зазвичай велося два примірники – один залишався зберігатися в парафії, інший – подавався до консисторії [2]. Відомості складалися з 18 пунктів і розкривали питання не лише кадрового забезпечення, а й всього, що стосувалося самої церкви (рік побудови та за чиї кошти це було здійснено, матеріал, з якого зроблено будівлю, забезпечення церковним начинням, наявність житлових приміщень та землі, відстань до духовної консисторії та найближчої церкви, де зберігалися копії метричних та сповідальних відомостей). Як правило, сповідальні відомості знаходились у самому храмі,

У Державному архіві зберігаються 6 фондів духовних правлінь (Заславське, Кам'янецьке, Летичівське, Проскурівське, Старокостянтинівське, Ушицьке), які виконували роль одного з ланцюгів у вертикалі взаємин архієрея і консисторії із парафіяльним духовенством. Духовні правління в єпархії відали справами управління і суду. З 1744 р., коли прикази, які існували при архієреях, були перетворені в консисторії, в нижчому єпархіальному управлінні з'явилися колегіальні органи, підпорядковані консисторіям, – духовні правління. Члени правління призначались архієреєм. Духовні правління складали нижчу інстанцію церковного суду, скарги на їх рішення подавались єпархіальним архієреям та консисторіям. Якщо консисторії, як інститут управління, постійно розвивались, розширювались та визначались їх особливості, то функції і роль духовних правлінь залишались невизначеними, і зрештою вони були ліквідовані. Частково їх функції перейшли до благочинних, а частково до консисторій [3, с. 151].

Фонди цих установ зберігають наступні документи: Укази Синоду, циркуляри Подільської та Волинської духовних консисторій. Журнали засідань, рапорти благочинних. Відомості про церкви, духовенство, кількість шкіл і населення. Справи про обмежування церковних земель, рукопокладення священників, видачу грошової допомоги духовенству, призначення і



переміщення священнослужителів, забезпечення приміщеннями церковного причту, відкриття парафіяльних училищ, будівництво і ремонт церков, зловживання осіб духовного звання. Клірові та сповідальні відомості, метричні книги.

У Державному архіві зберігається колекція благочинних Подільської губернії, яка складається із 35 справ. Вони здійснювали нагляд за духовенством на місцях, обиралися місцевим духовенством і призначалися єпархіальним архиєреєм. З 1797 р. за указом Синоду розрізняли два види благочинних: над монастирями і над парафіяльними церквами. Вони наглядали за 15-30 церквами, контролювали дотримання порядку в церквах, слідували за виконанням розпоряджень єпархіального начальства, а також розглядали скарги священників і парафіян, що не потребували втручання судів.

Фонд-колекція містить наступні документи: накази Подільської духовної консисторії, річні звіти благочинних округів; клірові відомості церков Кам'янецького повіту, метричні книги церков про народження, шлюб та смерть, книги вхідних і вихідних документів, відомості про призначення, звільнення і переміщення по службі посадових осіб.

На території регіону, окрім православних храмів, діяли також римо-католицькі конфесії. Подільська римо-католицька духовна консисторія була створена указом Сенату від 22 квітня 1798 р. Безпосередньо підпорядковувалась Римсько-католицькій духовній колегії у Санкт-Петербурзі. Адміністративно підпорядковувалась Луцько-Житомирській дієцезії. Складалась з правління та канцелярії. Кожен член правління завідував окремим відділом (столом). Канцелярію очолював секретар, який координував діяльність столів. Секретар призначався міністром внутрішніх справ. Інспектор і чиновники канцелярії перебували на державній службі. Суду консисторії підлягали як духовні, так і світські особи. Перші за посадові правопорушення, другі – за незаконні шлюби та інші проступки



проти віри. Ліквідована декретом РНК України від 22 січня 1919 р. У фонді зберігається 2 тис. справ у тому числі: циркуляри Римо-католицької духовної колегії, Луцько-Житомирської дієцезії та Кам'янецького єпископа, протоколи засідань консисторії та консисторського суду, візитарні описи, рапорти настоятелів костелів, відомості про чисельність населення губернії римо-католицького віросповідання, справи про ремонт костелів, призначення посадових осіб, зловживання духовенства, видачу метричних свідоцтв, накладання єпитимій, розірвання шлюбів, майно, що залишилось після смерті священнослужителів, метричні та сповідальні книги по деканатах, списки священнослужителів та парафіян, формулярні списки чиновників консисторії, реєстри вхідних та вихідних документів.

Змістовним є фонд “Візитатор монастирів Кам'янецької єпархії”. Візитатор (монастирів) – духовна особа, вповноважена єпископом на проведення візитацій або генералом ордену на проведення огляду всіх підвідомчих йому монастирів. У римсько-католицькій церкві, що існувала в межах Російської імперії, право візитації здійснювалось єпархіальним єпископом або вповноваженими ним особами. Загальні візитаційні описи мали надаватися що п'ять років, а про монастирі – при кожній зміні настоятеля додатково. Фонд нараховує 86 справ. Документи у фонді написані польською та російською мовами.

При єпархії діяла також канцелярія. Вона координувала взаємодію всіх підрозділів єпархії. В обласному архіві зберігається 35 справ канцелярії єпископа римо-католицької церкви: циркуляри Римо-католицької духовної колегії та Подільського губернського правління, розпорядження єпископа, протоколи засідань канцелярії, описи костелів Могилівського деканату, списки духовенства єпархії.

У Державному архіві зберігається корпус архівних джерел, які розкривають стан релігійних установ краю в



радянську добу. Відповідно до декрету Ради народних комісарів України від 22 січня 1919 р. “Про відокремлення держави від церкви”, церква на території створеного Радянського Союзу була відділена від держави і піддавалася переслідуванням.

В 1923 р. у райвиконкомах були створені відділи, які слідкували за дотриманням декрету про відокремлення церкви від держави, ухвалювали рішення про закриття храмів. Ці структури за час свого існування змінювали підпорядкування від юстиції до НКВС. Були ліквідовані в 1938 р. в зв'язку з розукрупненням областей.

На зберіганні в обласному архіві перебуває 4 фонди Кам'янець- Подільського, Проскурівського, Славутського та Староушицького відділів культів виконавчих комітетів районних рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів/

У цих фондах зберігаються наступні документи: постанови РНК УРСР, ВУЦВК, Вінницького облвиконкому, протоколи загальних зборів членів релігійних громад, статuti та списки членів релігійних громад, справи про реєстрацію релігійних громад, закриття культових закладів, наглядові справи за релігійними громадами, списки церков, служителів культу.

У листопаді 1998 р. розпорядженням голови Хмельницької обласної державної адміністрації на базі управлінь у справах національностей, міграції та управління у справах релігій було створено єдине управління у справах національностей, міграції та релігії Хмельницької обласної державної адміністрації. Ліквідоване розпорядженням голови Хмельницької облдержадміністрації від 6 червня 2005 р. Фонд ліквідованої установи зберігає 98 справ, у тому числі: розпорядження представника Президента України, голови Хмельницької обласної державної адміністрації. Статистичні звіти, звітні дані про діяльність релігійних об'єднань, документи (звіти, листування) про нелегальні релігійні групи, реєстраційні



справи релігійних організацій та служителів культів, особові справи священнослужителів, фотоальбоми (знімки церков по районах Хмельницької області).

Таким чином, корпус збережених архівних джерел надає можливість дослідникам прослідкувати історію православних, римо-католиків, які проживають на території краю з давніх часів.

Список використаних джерел та літератури:

1. Лях Г.В. Подільська духовна консисторія (1995–1920 рр.) структурна класифікація фонду Держархіву Хмельницької області // Вісник Кам'янець- Подільського нац. ун-ту імені Івана Огієнка: історичні науки. С. 53.

2. Шевчук А. В. Клірові відомості як джерело з генеалогії населення Волинської губернії ХІХ – початку ХХ ст.: інформативне наповнення та стан збереження [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://core.ac.uk/download/pdf/12085665.pdf>. Назва з титул екрану.

3. Путівник Державного архіву Хмельницької області. Т.1. / Автори-упоряд.: [Л. Баланюк, Н. Кузьміна, С. Михайлова, Ю. Олійник та ін.]. Тернопіль, 2007. С. 151.



В.О. Парандій,
*кандидат історичних наук, доцент
(м. Хмельницький)*

АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ НЕДЕРЖАВНОЇ ФОРМИ ВЛАСНОСТІ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ

У процесі становлення громадянського суспільства важливим є існування альтернативної приватної освіти, постійна її підтримка з боку держави, органів місцевого самоврядування і суспільних організацій. Обов'язком держави є реальне створення рівноправних умов для функціонування навчальних закладів усіх форм власності, подолання багаторічної неузгодженості законодавства щодо їхньої діяльності, забезпечення можливостей вибору, соціальної справедливості щодо всіх громадян, отримання поваги з боку громадськості до освітньої діяльності.

Вищі навчальні заклади не державної форми власності в українській освітній системі працюють у значно жорсткіших конкурентних умовах, аніж вищі навчальні заклади державної форми власності, оскільки не мають гарантованої державної підтримки і тільки розраховують на свій авторитет.

Ухвала нової редакції ЗУ «Про вищу освіту», змусила змінити правила гри і закласти більш послідовну філософію вищої освіти як суспільного блага. Вперше в історії незалежної України закон надає рівні права державним і приватним ЗВО. Зокрема, він впроваджує здорову конкуренцію між ними і визначає якість як головний критерій отримання освітніх послуг, підвищує градус конкурентності із загальним падінням якості освітніх послуг й заохочує державні університети ставати більш



мобільними та підприємливими і менш залежними від державних субсидій.

Відтак, приватний університет теоретично може стати і національним, і дослідницьким. Ці статуси передбачають і більші права, і більше фінансування з боку держави. Перед будь-яким університетом, незалежно від форми власності, відкриваються двері для розширення його адміністративної, академічної та фінансової діяльності. Критерієм для цього стає якість, ефективність і результативність його праці.

На сьогодні якість освіти знаходиться у центрі уваги в усьому світі. Це не означає, що вона є винаходом останнього десятиліття і ніхто не приділяв їй раніше уваги. Через цілий ряд причин турбота про якість освіти завжди була частиною академічної традиції, оскільки певний час домінуючою була думка про можливість нормального розвитку вищої освіти в умовах жорсткого адміністрування. На сьогодні забезпечення якості освіти пов'язують з автономією навчальних закладів та гарантією якості з їх боку [1].

Відзначимо, що теорія і практика управління якістю освіти в Україні знаходиться на стадії розвитку. Пошуки можливих шляхів підвищення якості вищої освіти в країні спонукають до вивчення світового досвіду, зокрема системи управління якістю освіти у вищих навчальних закладах США. Обґрунтовуємо такий вибір достатньо високими позиціями цих закладів у світових освітніх рейтингах різного спрямування, впливом їхнього наукового потенціалу на розвиток сучасних технологій, високим рівнем умотивованості студентів до навчання та досягнення найкращих результатів.

Освітні системи в кожній країні мають свої особливості, що обумовлено історією нації, її суспільно-культурним середовищем, виробничотехнологічною базою, рівнем демократизації. Однак, з іншого боку, відбувається інтенсивний процес поглиблення зв'язків між націями і державами завдяки



процесам глобалізації, інтернаціоналізації економік, збільшення міграційних потоків населення. Особливий інтерес представляє аналіз міжнародних тенденцій в управлінні якістю освіти. Вивчення досягнень зарубіжних країн в управлінні якістю освіти дозволяє проаналізувати ситуацію в нашій країні в міжнародному контексті і вибрати найбільш обґрунтовані напрямки розвитку системи управління якістю з урахуванням як позитивних, так і негативних моментів.

В світі розвиток приватної освіти розглядається як чинник, що сприяє конкуренції, підвищенню якості, диверсифікації форм навчання та новаторству в наданні освітніх послуг. Сьогодні в Україні система платної освіти законодавчо закріплена і діє як повноправний соціальний інститут. [2].

Варто зауважити, що приватні ЗВО виконують важливу соціальну роль. По-перше, вони забирають значний контингент студентів, які можуть платити за своє навчання, даючи тим самим можливість іншим отримати освіту за держзамовленням. По-друге, надають можливість навчатися тим, кому держава не може надати таку можливість (наприклад, високі конкурси на престижні спеціальності в державних ЗВО). По-третє, кожний приватний ЗВО є конкурентом іншому, у тому числі й державному вищому навчальному закладу. А, як відомо, конкурентна боротьба стимулює підвищення якості освітніх послуг, впровадження нових навчальних технологій та прогресивних тенденцій у вищій освіті.

Список використаних джерел та літератури:

1. Булах І.Є. Система управління якістю медичної освіти в Україні : Монографія / І.Є. Булах, О.П. Волосовець, Ю.В. Вороненко та ін. – Д., «АРТ - ПРЕС», 2003. – 212 с.



Історія, культура та освіта: християнський вимір.
Збірник наукових праць Хмельницького інституту МАУП. – Випуск 10. –
Хмельницький, 2020. – 105 с.

2. Ромащенко К.М., Ромащенко К.І. Актуальні проблеми розвитку приватної вищої освіти в Україні. Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2829>



В. М. Синицын
(г. Вінниця)

ЦЕРКОВЬ И ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯ НА РУБЕЖЕ 20-21 СТОЛЕТИЙ (ОПЫТ СОРАБОТНИЧЕСТВА)

*Две вещи на свете наполняют мою душу священным трепетом
– звёздное небо над головой и нравственный закон внутри нас*
И. Кант

Пути исторического осмысления термина *интеллигенция* в славянской и западноевропейской традиции существенно отличаются. Культурологические причины различного восприятия близких по смыслу явлений детально рассмотрены в монографии Н.И.Конрада «Запад и Восток». Вот к какому выводу он приходит: «Разумеется, в эти понятия вкладывалось разное содержание. Они не абстракция, они конкретны, но конкретность их историческая» [1, с. 483]. Духовные же истоки такого феномена кроются в разделении изначально единой христианской церкви на западную и восточную, что и способствовало формированию двух векторов культуры: католического и православного мира. В западной традиции слово *интеллигент* синонимически равно слову *интеллектуал* (2) – человек, имеющий собственную независимую позицию по ключевым вопросам, в том числе и вопросам веры, что привело в итоге к бесконечному дроблению и индивидуальному пониманию основных понятий церкви. Таким образом, на протяжении эпохальной смены Возрождения, Реформации, Просвещения и далее, понятие Творца могло определяться у Беркли «моим восприятием», у Декарта «моей мыслью», у Маркса «моей идеологией», у Фрейда «моей сублимацией», у



Лакана «моей метонимией» и т.п. Отсюда все духовные недомогания по поводу личного бога вне церкви, т.н. бога в душе, противоречащие смыслу основного обращения Господней молитвы «*Отче наш*» [Мф. 6:9-13].

Совсем по-другому складывается смысловой ареал понятия *интеллигенция* в восточной Европе. Здесь он приобретает некую «моральную» направленность для характеристики деятельности людей независимого творческого труда, для которых была даже создана отдельная образовательная система, некоторое время готовившая и официально выдававшая дипломы «свободного художника». В этом смысле термин *интеллигент* впервые введен писателем П. Д. Боборыкиным в 19 в. и затем из русского перешел в другие языки [2].

Не смотря на различие этих толкований наиболее общим объединяющим моментом можно считать в обоих случаях индивидуальный приоритет человеческой личности самой по себе и искусственное противопоставление умственного труда физическому. В политической жизни это неизбежно приводит к «вождизму» а в области этической и эстетической деятельности к появлению т.н. «аристократов духа». Сравним для примера, возникший в эпоху романтизма тезис: «гений и толпа». Таким образом, возникает явление эксклюзивной сиюминутности творчества, когда восприятие случайных, иногда ярких сторон человеческого быта постепенно вытесняют в сознании целостный образ бытия. Об этом создатель отечественной герменевтики Б.Яворский высказался в свойственном ему духе афоризма: «Форм столько, сколько произведений. Стилей столько же, сколько художников». Остается только спросить: и истин столько же?

Как это все отразилось на развитии отношений внутри церкви? Разрушающее действие субъективизма и рационализма пост гуманистической эпохи приводит к размыванию



изначальной соборности мировосприятия. Целостный богочеловеческий организм, основанный на единстве духа, начинает дрейфовать в сторону «общины одиночек» и этот процесс продолжается до сегодняшнего дня. Кроме того, в годы перестройки ряды интеллигенции пополнились людьми без определенного занятия с обостренным критическим взглядом на прошлое, настоящее и будущее страны, потребительской психологией и негативным атеистическим багажом, что привело к размежеванию интеллектуальной среды подобному разделению предшествующего века на «западников и славянофилов». Для последних – приверженцев церкви, в этом противостоянии само слово *интеллигент* приобрело сомнительную окраску. В рамках данной полемики мне довелось слышать от одного известного православного кинорежиссера такой пассаж: «не отношу себя к интеллигенции по двум причинам: во-первых у меня есть профессия, во-вторых я люблю свое отечество и вне церкви его не мыслю».

Эта воцерковленная часть интеллектуалов на рубеже 20-21 веков отличалась большим потенциалом к самообразованию и творческой сплоченностью усилий по утверждению духовной доминанты в жизни общества. Так, например, в Винницкой областной ассоциации православных педагогов на то время трудилось четыре доктора наук, множество кандидатов, преподавателей вузов и школ. Многие из них прошли обучение на богословских курсах при Троице-Сергиевой Лавре и других центрах духовного образования, некоторые стали священниками.

На начало нового тысячелетия – «золотые нулевые годы» приходится пик сотрудничества церкви и педагогического сообщества. Ежегодные Рождественские, Кирилло-Мефодиевские и Покровские международные образовательные чтения, всеукраинские, региональные и областные конференции породили настоящий бум издательской продукции от



православної періодики (журнали «Фома», «Отрок», газета «Одигитрия» і мн. др.) до книг, брошюр, буклетів, відеофільмів і методических посібників для шкіл і вузів по історії православної культури, християнської етике і т.п.

Особий інтерес в цьому плані викликає досвід історических аналогів в формуванні подібних процесів, требующих особливої підготовленности всіх учасників. О деликатности при решении данной проблемы писал, например, известный педагог рубежа 19–20 вв. П.Ф.Каптерев: «Совсем не безразлично для формирования детской психики, что таит в себе религия: свободу для ума, радость и любовь для сердца, глубокие внутренние переживания и высоко идеальные призывы, или стеснение, суровость, требование строгого духовного повиновения» [3, с. 110].

В целом педагогика этого сходного периода характеризуется следующим образом: «воспитание было призвано помочь человеку овладеть христианскими добродетелями, стать нравственным в своих поступках, что и являлось признаком истинной мудрости, идущей от сердца, в отличие от мудрости чисто познавательной» [4, с. 77].

Эти же задачи пришлось решать и на современном переходном этапе после длительного атеистического периода в области светского образования. Необходимо было преодолеть барьер непонимания между церковью и традиционной советской педагогикой. По благословению патриарха Алексия второго выход был найден через культурологический подход, открывший широкие возможности для практического изучения взаимодействия образовательного и воспитательного процессов в педагогической деятельности. Это действительно оптимальный путь для установления приоритета духовной культуры в жизни общества. «Самое краткое определение слова *культура*, – писал патриарх Алексей второй, – подразумевающее мысль о ее соборной природе, принадлежит архиепископу



Иоанну Шаховскому: «Культура есть труд человеческий, движимый любовью» [5, с. 109]. Теперь предстояло самим научиться такому труду, чтобы научить других.

Именно в это время формируется отношение церкви к образу учителя: «Подлинный учитель – это тот, кто способен сформировать целостное мировоззрение, дать ученику базовые нравственные ориентиры. Учитель должен быть в подлинном смысле этого слова «педагогом», то есть «детоводителем», ведущим ученика к Истине» [6, с. 16].

Так постепенно складывается образовательная концепция, в основу которой положена **христоцентричность** мировосприятия [7, с. 5-7], реализуемая в процессе изучения основ православной культуры. При этом **«культ»** как служение Богу и **«культура»** как служение человеку оказываются взаимосвязаны. Отсюда высочайший смысл и оправдание отечественной культуры заключается в **«богопознании»** [7, с. 9], главная цель которого на современном этапе **«примирение»** человека с Богом. А для этого необходимо, прежде всего, повернуть восприятие личности внутрь себя, где согласно евангельскому определению становится возможным обретение Царства Небесного [Лк. 17, 21]. Как этого достичь с помощью православной культуры? Традиционный путь через ее молитвенный дух, **«иконичность»** (термин В.Лепяхина) как основной «принцип познания мира» [8, с. 102]. Именно **иконичность** с ее направленной внутрь **«обращенной перспективой»** восприятия наполняет сознание духом **«соборной синергии нераздельного единства Бога и человека»** [7, с. 11]. Это самый природный путь к **«воцерковлению»** ума, благодаря чему он становится способным к преодолению искушения упрощенного, чисто информативного подхода к решению проблемы.

Отсюда нетрудно прийти к следующему методологическому постулату: **«Прежде чем начать доверять»**



уму **человеческому судить о духовных причинах нравственного бытия, следовало бы его воцерковить, т.е. погрузить в иконично-молитвенную среду познавательного пространства православной культуры»** [9, с. 39]. Иначе он и дальше будет пребывать в заблуждении между двумя полярностями языческого и протестантского типа мышления. В частности тут мы вплотную приближаемся к вопросу о понимании сущности веры.

Евангелие как необычайно глубокая по смыслу словесная икона нравственного бытия человека, в которой все соединено со всем, где вера обосновывается не фактом, а символом – предполагает наличие своеобразной иконичной системности в ее проявлении. Прекрасной иллюстрацией к этой мысли является раскрытие познавательного значения символа в христианской культуре мышления протоиереем Александром Шмеманом: **«в отличие от просто «убеждений» или «философских взглядов», вера есть непременно общение и жажда общения, воплощение и жажда воплощения, явления, присутствия и действия одной реальности в другой.»**

А все это и есть символ – от греческого «соединяю», «держу вместе». В нем, в отличие от простого изображения, простого знака и даже таинства в его схоластической редукции, две реальности – эмпирическая, или «видимая», и духовная, или «невидимая», соединены не логически («это» означает «это»), не аналогически («это» изображает «это») и не причинно-следственно («это» есть причина «этого»), а **эпифанически** (от греческого – *являю*). Одна реальность являет другую, но – и это очень важно – только в той мере, в которой сам символ причастен духовной реальности и способен воплотить ее.

Иными словами, в символе все являет духовную реальность и в нем есть все, что необходимо для ее явления, но не вся духовная реальность является и воплощается в символе. Символ всегда **отчасти**, «ибо мы отчасти знаем и отчасти



пророчествуем» (Кор. 13, 9). Значит, символ, по самой сущности своей, соединяет реальности несоизмеримые, из которых одна остается по отношению к другой – «абсолютно другой», как, например, при сравнении категорий земного и небесного. Сколько бы ни был реален символ, сколько бы ни приобщал нас духовной реальности, функция его не в том, чтобы «утолить» нашу жажду познания, а в том, чтобы усилить ее. Чудо **эпифанического** уразумения духовной реальности как целостного явления при всей несоизмеримости видимого и невидимого мира дает человеку возможность вплотную приблизиться хотя бы отчасти к восприятию сокровенного, разумеется, в меру его готовности. Все остальное во власти промысла Божия. Это ли не описание **механизма действия евангельской педагогики притчи**.

Для решения непростой задачи культурного воцерковления общества потребовалось найти точки соприкосновения по этому вопросу с главными участниками: семьей, школой и государством. И хотя привычным делом стало присутствие представителей власти при проведении церковных праздников, молебны и освящения учебных заведений перед началом учебного года, повсеместное венчание при создании новых семей, проблем не становилось меньше. Правовой статус церкви основанной на врожденной человеку нравственности Божественного закона как-то не очень сочетался с правовыми принципами светской морали. Вот что об этом сказано в основах социальной концепции православной церкви: «Задача светского закона – не в том, чтобы лежащий во зле мир превратился в Царствие Божие, а в том, чтобы он не превратился в ад» [5, с. 340].

По-прежнему в современной школе сохраняется главная основа секуляризации образования – **человекоцентризм**. В социальной концепции: **«Церковь напоминает людям культуры, что их призвание – возделывать души людей, в том**



числе и собственные, восстанавливая искажённый грехом образ Божий» (5, с.394). Определена и главная просветительская миссия образования: «Школа есть посредник, который передает новым поколениям нравственные ценности» [5, с. 395].

Широко известно определение семьи И. Златоустом как «малой церкви». В социальной концепции подчеркивается, что «домашняя церковь есть единый организм, члены которого живут и строят свои отношения на основе закона любви» [5, с. 370]. Однако жизненные реалии сегодня сигнализируют об обратном. Сиротство при живых родителях, тысячи брошенных детей свидетельствуют о глубоком нравственном нездоровье общества.

Можно много говорить о положительных результатах работы Церкви за последние десятилетия, о создании новых учебных программ для школ и вузов, об открытии при университетах кафедр богословия и т. п., о возникающих в связи с этим проблемах диалога. И все же опыт этих отношений Церкви и секуляризированных по сути образовательных и других официальных структур неизбежно наводит на мысль: «нельзя в одну повозку запрячь коня и трепетную лань».

Основная причина такого положения в том, что воцерковленная и секуляризованная часть общества, по сути, говорят на разных языках. Там где одна руководствуется нравственными ценностями Закона Божьего, другая живет в виртуальном мире все время изменяющихся правил игры по требованиям светской морали, которая пришла на смену кодекса строителя коммунизма. Как говорил один из лидеров «перестройки»: «что бы мы ни строили, а все получается КПСС». Участвовать в таком сомнительном предприятии для Церкви вряд ли было бы разумно. Да и что может быть общего у соборного и корпоративного мышления. В то время как соборность объединяет, корпоративность делит людей на группы



по професійним, соціальним, ідеологічним і другим признакам. Причём у кожній групі є свій економічний інтерес і відповідуюча йому суспільна мораль.

Щоб розібратися в цій ситуації звернемося до визначення Церкви, яке пропонує нам основи її суспільної концепції: «Церква не від світу цього, так же як і Господь, Христос – не від світу цього. Він прийшов у цей світ, «смирив» Себе до його умов, у світ, який належало Їм спасти і відновити. Церква повинна пройти через процес історичного кенозису, здійснюючи свою викупительну місію. Її метою є не тільки спасіння людей у цьому світі, але й спасіння і відновлення самого світу. Церква призвана діяти у світі за образом Христа, свідіти про Нього і Його Царство. Члени церкви призвані приобщатися місії Христової, Його служінню світу, яке можливо для Церкви тільки як служіння соборне» [5, с. 323].

Удалося ли Церкві перехватиати ініціативу у діалозі зі світом? У певній мірі так. Особливо на початковому етапі духовного відродження, поки «чиновничий планктон» ще не зміг визначитися у швидко змінюючомуся суспільстві. У цей час він займався заимствованием *иноземної термінології* (показатель сучасної продвинутості) далеко не кращого якості. Замість традиційних для української культури: *терпимості, сдержанності, співчуття, поваги до духовної спадщини свого народу* з часом зверху почали насаджуватися **синоніми нравственного безразличия**, які до того часу вже встигли завдати значущий шкода західній цивілізації. Ось їх назви: толерантність (у медицині означає незахищеність організму від безпечних бактерій, цей термін введений у активне використання М. Горбачевим), політкоректність (особливо в стосунках сексуальних зворотень і встановлення їх у правову норму), мультикультуралізм (відмова від пріоритету цінностей української



веры) глобализм (потеря индивидуальной свободы выбора и бессмертной сущности человеческой личности в угоду цифровой бюрократической системе) и т.п.

Такая словесная метонимия понятийного мира нанесла немалый урон самой возможности диалога. Разумеется, на этом пути было немало проб и ошибок. Особенно это касается попыток мимикрии под современный сленг, чтобы соответствовать новациям времени. Так неведомо какими путями в Церкви стало насаждаться скаутское движение молодежи (западный прототип пионерской организации). А ведь как корабль назовешь, так он и поплывет. Мне недавно пришлось рецензировать учебную программу, где на каждой странице вместо слова ученик департаментом образования рекомендовано писать «здобувач», т. е. заказчик платных образовательных услуг. Таким образом, на наших глазах осуществляется процесс расчеловечивания, постепенно исчезает сам субъект воспитания, нивелируется творческая роль педагога.

Это уже далеко не *педагогика соработничества*, не *педагогика сотворчества* а, скорее всего, *педагогика сотрудничества* на жестко регламентированных условиях. Первые две педагогики развивающие, многовекторные – близкие по духу христианской притче. Последняя – линейно однозначная, обслуживающая узкие рыночные интересы.

Литература:

1. Конрад Н.И. Запад и Восток. М. 1972. 495 с.
2. <https://classes.ru/all-russian/dictionary-russian-synonyms4-term-45786.htm>
3. Каптерев П.А. Педагогический процесс. СПб., 1905.
4. Янушкавичене О.Л. Духовное воспитание: история и современность. М., «ПРО-ПРЕСС». 2008. 174 с.



5. Патриарх Алексий. К исцелению души народа. В кн.: Православие и духовное возрождение. Екатеринбург. 2003. 414 с.
6. Патриарх Алексий. Служение делу христианского просвещения. М. 2008г.
7. Сеницын В.М. Православная культура как образовательное пространство. (опыт концептуального освоения). Винница, «Глобус-Пресс». 2005. 27 с.
8. Лепахин В. Иконичность. В сб.: Язык священного и современный мир. М., 2004. 160 с.
9. Сеницын В.М. О культурологических причинах духовного оскудения и возможных путях преодоления его последствий. Сб. статей Подольских Кирилло-Мефодиевских чтений. Винница, «Глобус-Пресс». 2013. 122 с.



М. І. Собко,
*магістрантка
(м. Хмельницький)*

ЗНАКОВІ ПОДІЇ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 РОКІВ У ВИСВІТЛЕННІ ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКІВ

У статті аналізуються шкільні підручники та навчальні посібники у контексті висвітлення найбільш знакових подій Української революції 1917–1921 рр. Охарактеризовано авторські бачення суспільно-політичних, соціально-економічних та культурно-освітніх процесів революційної доби.

Ключові слова: історія, підручник, національно-визвольна війна, періодизація, Українська державність, революція.

Найбільша трагедія народу – це втрата минулого, своєї історії. Українцям, на відміну від інших народів, судилося значно довше блукати лабіринтами до державної незалежності. Історія становлення держави свідчить, що кожного разу, коли українці намагалися визволитись з неволі, їх тут же таврували «петлюрівцями», «бандерівцями», намагалися стерти з пам'яті імена патріотів, очорнити та взагалі знищити. Особливо це стосується подій, які сьогодні називаємо Українською революцією 1917–1921 рр.

Огляд численних публікацій, у яких висвітлюється знакова у вітчизняній історії подія, засвідчує, що сьогодні окремі питання, пов'язані з її розвитком, залишаються малодослідженими, багато епізодів є дискусійними, тому деякі з них варто бодай побіжно оглянути.

Однак у межах даного повідомлення ми зконцентруємося лише на аналізі деяких аспектів Української революції 1917–1921 рр., що висвітлюються у шкільних підручниках та



посібниках. Річ у тім, що невід’ємним складником трансформаційних процесів сучасної України виступає оновлення освітньої галузі, у тому числі оптимізація змісту й викладання курсів історії у школі. Означений предмет – вагомий засіб вивчення та досягнення українською шкільною молоддю спадщини минулого, становлення духовно зрілої, творчої особистості, спроможної взяти на себе відповідальність за долю країни. Відтак питання змістового наповнення шкільних курсів історії новим баченням, нормативно-правового забезпечення їхнього викладання, пошуку найоптимальніших моделей цього процесу стали предметом уваги державних органів влади, наукових установ, педагогів та громадськості України, що неабияк актуалізує проблему.

Якщо розглядати зміни у змісті шкільної історичної освіти (насамперед через призму змін у навчальних програмах та підручниках), можна з певною умовністю виділити чотири етапи цього процесу:

- 1) 1989 – 1991 рр.
- 2) 1992 – 1996 рр.
- 3) 1998 – 2005 рр.
- 4) 2005 – і до сьогодні.

Очевидно, що перший етап виходить за хронологічні межі незалежності. Проте, він необхідний, щоб осмислити наступність подій і процесів, що відбулись в шкільній історичній освіті в перший рік незалежності.

Отже, в межах заявленої теми лапідарно охарактеризуємо етапи становлення шкільних підручників з історії України, та звернемо увагу лише на ті з них, в яких висвітлюється тема «Українська революція 1917–1921 рр.», тобто підручники для 5 і 10 класів.

Перші шкільні навчальні посібники з історії в незалежній Україні важко назвати підручниками, тому вони носили дещо дивну назву «Матеріали до підручника з історії України для 10–



11 класів». Авторами видання виступили провідні науковці М. Коваль, С. Кульчицький, Ю. Курносов. У 1993 р. вийшло друге видання книги [1]. У цьому ж році з'явився і перший пробний підручник для 5 класу за авторством О. Кучерука [2]. Проте книга виявилася занадто заполітизованою і занадто складною для сприйняття. У 1994 р. у видавництві «Генеза» побачив світ підручник з новітньої історії України Ф. Турченка – для старшокласників [3]. Оцінюючи ці видання О. Удод, І. Гирич та інші вчені, зважаючи на нові тенденції в поданні матеріалу, відхід від формаційного бачення історії на користь цивілізаційного підходу, вказують і на вади цих підручників, зокрема на певну тенденційно-кон'юнктурну заангажованість, нав'язування авторської думки, спрощення і схематизацію в поясненні причинно-наслідкових зв'язків історичних подій, надмірне захоплення політичною історією [4; 5].

На думку Л. Зашкільняка, українська нормативна історіографія станом на середину 1990-х років ще мало чим відрізнялася від версії історії УРСР. Зрозуміло, що таким був і зміст перших підручників [6].

У 1996 р. було ухвалено нову програму з історії України (Я. Грицак, В. Мисан, Ф. Турченко, Г. Швидько та ін.) та починається другий період створення підручників з історії України. У 1998 р. виходять в світ другі видання підручників С. Кульчицького і Ф. Турченка, а у 1999 р. для 5-го класу виходить новий підручник за авторством В. Власова і О. Данилевської [7], який замінив складний для сприйняття п'ятикласниками підручник О. Кучерука. Всі ці видання містили вагомий методичний апарат (уривки спогадів, документів з запитаннями і завданнями для роздумів), за допомогою яких автори намагалися долучити учнів до діалогу, спонукали до висловлення власного ставлення щодо оціночних суджень підручника.



Наступний період трансформації підручників з новітньої історії України почався з 2005 року, після затвердження у 2004 році нової програми з історії, що було викликано переходом загальноосвітніх шкіл на 12-ти річний термін навчання. Варто наголосити, що підручники цього періоду носять відбиток політичної ситуації в Україні: з 2005 року для них характерна посилена увага до найяскравіших подій в історії України як засобу збудження національної пам'яті та консолідації нації; з 2010 до початку 2014 року, навпаки, – різкі зміни акцентів в оцінці радянського минулого, історичних подій, спільних з Росією, «ретушування» окремих героїзованих моментів української історії.

Слід наголосити, що в найновіших виданнях з текстів вилучено ті фальсифікації і перекручення щодо викладу революційної доби, які домінували в підручниках 2010–2013 рр. Водночас у шкільних підручниках залишається ще багато «вузьких місць» у висвітленні Української революції 1917–1921 рр., які не сприяють формуванню історичної свідомості та накопиченню учнями ґрунтовних знань з цієї важливої теми. Адже лише після успішного засвоєння саме цієї теми учні, вивчаючи наступні теми, пов'язані з встановленням радянської влади, свідомо дійдуть висновку, що УРСР не була спадкоємницею УНР, що це – псевдодержава, привнесена ззовні та створена за російським радянським зразком.

Так, С. Коніщева в своєму посібнику для 5-го класу за 2016 рік нав'язує учням думку, що Центральна Рада утворена за ініціативою М. Грушевського (і це при тому, що Грушевський перебував у той час в Росії, в заслання, а прибув до Києва лише через два тижні від початку революції). Розкриваючи тему «Українська революція», авторка підручника подає зображення Державного прапора та Державного герба України. Однак при цьому не подається відповідна інформація про ці символи [8]. На нашу думку, це необхідно зробити при висвітленні саме цієї



теми, адже саме в умовах Української революції 1917–1921 рр. національна символіка вперше стала державною. Саме тут необхідно подати матеріал про співвідношення державної і національної символіки, що поняття національна символіка значно ширше від поняття державна символіка, вона має здатність перетворюватись з національної в державну, а при поразці державотворчих процесів – знову ставати національною і в підпіллі або в екзилі (тобто у вигнанні) торувати шлях до державності.

Українська Революція гідності 2013–2014 рр. перетворила український прапор та синьо-жовту атрибутику на символ боротьби України з «руським миром», Кремлем, російською агресією та іншими противниками української державності та незалежності. На жаль, слід зазначити, що ці вузькі чи проблемні місця характерні також і для висвітлення теми «Українська революція 1917–1921 рр.» в підручниках з історії України для 10 класу. Так, в навчальному посібнику за авторством С. Коніщевої революційна доба також закінчується 1920 р. Причому авторка як синонімічні або взаємозамінні вживає терміни «Українська революція» та «Українські національно-визвольні змагання» [9].

У навчальному посібнику О. Гісема та О. Мартинюка за 2016 р. Перша світова війна закінчується не в 1918 р., а чомусь в 1917 р. Чи не дивною для учнів виглядає боротьба УНР за вихід з війни і підписання 9 лютого 1918 р. Брестського мирного договору? Доба Української революції авторами обмежена тільки 1917–1918 рр., а 1918–1921 рр. – це, на їх думку, період Визвольних змагань та їх поразки [10].

У шкільному посібнику Ю. Лебедевої, названому «Історія України. Повний шкільний курс» тема «Українська революція» взагалі висвітлюється без обмежень її хронологічних меж. В тексті подана помилкова дата проголошення IV Універсалу і незалежності України, насправді 22 січня 1918 р. Мала Рада ніяк



не могла затвердити IV Універсал, бо в цей день лише розпочалася робота комісії по підготовці його тексту на базі трьох основних проектів, поданих до УЦР. Поряд з портретами державотворців – М. Грушевського та В. Винниченка авторка вміщує фотопортрет Антонова-Овсієнка – більшовицького військового діяча, борця проти незалежної УНР [11].

У практичному довіднику за 2015 рік з історії України за програмою старшої школи, підготовленому Т. Земеровою та І. Скирдою, Українська революція обмежується 1917–1918 рр., а революційна доба як і за радянських часів закінчується 1920 р. Крім цього, автори реанімують старий міф і наголошують, що 29 квітня 1918 р. М. Грушевський був обраний президентом УНР, яким він насправді ніколи не був і ніколи не обирався [12].

На позначення Української революції 1917–1921 рр. автори підручників використовують різні терміни, які або позначають її національно-демократичний характер [13; 14], або вказують на елемент визвольної боротьби [15].

Розповідь зазвичай починається в усіх підручниках однаково – Лютневою революцією, з більш або менш детальним описом її передумов, причин та перебігу. Далі йде аналіз про те, як описуваний регіон її сприйняв, про формування на місцях представницьких органів влади різних політичних сил (Тимчасового уряду, Рад солдатських, робітничих і селянських депутатів, Центральної Ради). Особливої уваги утворенню Центральної Ради зазвичай не приділено: про це або згадано кількома реченнями, або взагалі не згадано. Найчастіше ця згадка пов'язана з іменем місцевого представника у складі Центральної Ради, підтримкою її і її Універсалів місцевим населенням. Інколи, проте, відзначено роль Центральної Ради у державотворчих процесах, визначено її як загальноукраїнський суспільно-політичний центр, орган влади, який прагнув «утворити незалежну від Росії Українську державу» [16].



До важливих сюжетів підручників належить Жовтнева революція. Текст, що описує події від Жовтневої революції і до встановлення радянської влади, у всіх підручниках є різним: процес показано або як період боротьби за встановлення влади рад (зазвичай без звичних для радянського часу ідеологічних штампів, але з зосередженням уваги на більшовиках), або як боротьбу різних сил (більшовиків, білогвардійців, українських національно-демократичних репрезентантів) за Україну, або як відстоювання українськими силами здобутків революції у боротьбі з зовнішнім агресором. Наприклад, у «донецькому» підручнику причиною першої російсько-української війни названо небажання Раднаркому уже більшовицької Росії втрачати вплив над Україною, що вилилося в ультиматум Центральній Раді і оголошення війни [17]. Автори «запорізького» підручника, спираючись на наведені дані результатів виборів і хід революції, наголошують на підтримці населенням Катеринославської і Таврійської губерній Центральної Ради та УНР, тому закономірно й прихід до влади більшовиків у регіоні показано як її збройне захоплення шляхом воєнної інтервенції [18]. Увага авторів «миколаївського» підручника фактично зосереджена якраз на історії встановлення в регіоні влади більшовиків, інформація про державні структури УНР на Миколаївщині подана побіжно (згадано лише про створення Миколаївської Ради об'єднаних українських організацій, яка закликала підтримати Центральну Раду), говориться про підтримку населенням харківського з'їзду рад у грудні 1917 р. і проголошення там радянської влади, але не надано його правової оцінки, натомість навіть не згадано про київський з'їзд [19].

Найменше інформації у підручниках міститься про період Гетьманату П. Скоропадського. В центрі уваги більшості підручників, що описують цей період, йдеться про становище



населення під німецько-австрійською окупацією і повстансько-партизанська війна проти «окупаційної» адміністрації.

Наприклад, показовим тут є «дніпровський» підручник Б. Кузика та Л. Литвин. У підрозділі «Боротьба за утвердження радянської влади», більшу частину якого хронологічно і становить розповідь про період Гетьманату, йде мова про опір місцевого населення і партизан австро-німецьким окупантам, терор останніми місцевого населення і «визволення» краю Червоною Армією [20]. Варто зазначити, що дуже часто у текстах можна зустріти визначення «окупанти», «загарбники», «союзники» (в лапках) на означення іноземних військ періоду Гетьманату, що перебували тоді на території України.

Зовсім інакше показано цей період в «запорізькому» підручнику для 10 класу: Гетьманат подано як державне утворення, що своєю ідеєю мало державну незалежність та неприйняття більшовизму. Автори вказують і на втручання «окупаційної австро-німецької адміністрації» у внутрішні справи України. Останніх подано як союзників у війні з більшовиками, яких, проте, не підтримувало місцеве населення, що переросло в антинімецьку партизанську боротьбу прихильниками трьох різних таборів: колишніх УНРівців, більшовиків і махновців [21]. По-різному автори відзначають і роль самого Павла Скоропадського. Скажімо, у «черкаському» підручнику В. Мельниченка вказано, що останній міг діяти на власний розсуд лише у національно-культурній сфері [22]. Про реформи гетьмана у цій царині, між іншим, написано не багато, як і взагалі про культурне будівництво періоду Визвольних змагань.

Період Директорії окремо, як альтернативної Гетьманату влади чи як продовжувача традицій першої УНР, в текстах прослідкувати важко. В основному тут увага зосереджена уже на завершальному етапі встановлення радянської влади та її боротьби з «ворогами», інколи виокремлюючи окремо розповідь



про Директорію в окремий підрозділ. Наприклад, «запорізький» підручник для 10 класу розповідає, що внаслідок втрати влади Гетьмана і відходу німецьких військ за політичну першість у краї почали боротися Директорія, більшовики, білогвардійці (встановленню їхньої влади в краї присвячено окремий розділ) та махновці. Результат цієї війни автори підручника подали так: «Не зрозумівши значення боротьби Директорії за українську державність і не підтримавши її своєчасно, махновці, як і Директорія, стали жертвою сильнішого противника – радянської влади» [23]. Так само про вакуум влади в цей період говориться у «луганському» підручнику: після відходу австро-німецьких військ з території України, намагаючись випередити українські національно-демократичні сили, вакуум влади намагалися заповнити більшовики за підтримки і втручання у внутрішні справи України Радянської Росії. Донбас визначено як «червоний пояс» на території України, де після падіння влади Гетьмана Директорія не змогла перебрати владу [24].

У «черкаському» підручнику В. Мельниченка про період Директорії зроблено такий висновок: «Проте, недалекоглядна і суперечлива внутрішня політика, відсутність чіткої і реалістичної державотворчої стратегії, протистояння політичних лідерів і слабюча армія в поєднанні із зовнішніми чинниками не дали змоги Директорії зміцнити свої позиції і утвердити незалежність відродженої УНР» [25]. Дуже неоднозначно описано цей період у миколаївському підручнику: з одного боку Директорія тут виступає як українська влада, з іншої – союзник ворожих «інтервентів», які окупували південь Миколаївщини. І війська Антанти, і Директорії місцеві партизани і більшовицькі війська «вигнали» (в тексті вжито в лапках) з Миколаївщини і таким чином в регіоні знову було встановлено радянську владу [26]. Часто можна зустріти у підручниках термін «визволення» (радянськими військами) на означення подій кінця 1919 – початку 1920 рр. Скажімо у «дніпровському» підручнику Т.



Недосекеїної захоплення Катеринослава радянськими військами і встановлення тут радянської влади в чергове подано як «звільнення» від військ Директорії [27].

Закономірно, що в регіональних підручниках з історії окрему увагу приділено місцевим локальним явищам, постатям, процесам, які не є характерними для інших місцевостей. Скажімо, у «донецькому» підручнику багато уваги приділено долі шахтарів того часу, історії Донецької трудової армії [28].

У «дніпровському» підручнику Б. Кузика та Л. Литвин окремо висвітлюється історія Холодноярської повстанської республіки [29]. Автор «миколаївського» підручника подає короткі довідки про миколаївців, які були активними учасниками революційних подій. Серед них він згадує як представників українських національно-демократичних сил, так і більшовиків, окремо автор згадує і отаманів, що діяли на Миколаївщині і боролися проти більшовиків та білогвардійців [30].

Необхідно визнати, що найбільш вживаними в українській середній школі є підручники (рівень стандарту, академічний рівень) для 10 класу О. Реєнта і О. Малій; С. Кульчицького і Ю. Лебедевої; Ф. Турченка (рівень стандарту, профільний рівень); посібник В. Власова і С. Кульчицького. У кожному з яких представлені теми, присвячені Українській революції. Щоправда, усі вони сформульовані по-різному, виходячи із різного концептуального бачення авторами актуальності для старшокласників тих чи тих проблемних питань.

Список використаних джерел і літератури:

1. Коваль М. В., Кульчицький С. В., Курносів Ю. О. Історія України: Проб. підруч. для 10–11 кл. серед. шк.: В 2 част. Київ: Освіта, 1993. Ч. 2. 112 с.



2. Кучерук О. Оповідання з історії України: Проб. підруч. до почат. курсу з історії України для 5 кл. Київ: Освіта, 1993. 239 с.
3. Турченко Ф. Г. Новітня історія України. Частина перша (1917–1945 рр.): Підручник для 10 кл. серед. шк. Київ: Генеза, 1994. 374 с.
4. Удод О. Аксіологічний підхід при формуванні змісту сучасної шкільної історичної освіти (на матеріалах підручників з історії України). *Українська історична дидактика: Міжнародний діалог (фахівці різних країн про сучасні українські підручники з історії)*: Зб. наук. ст. Київ, 2000. С. 55–62.
5. Гирич І. Чи суперечить національний міф історичній правді? *Українська історична дидактика: Міжнародний діалог (фахівці різних країн про сучасні українські підручники з історії)*: Зб. наук. ст. Київ, 2000. С. 53.
6. Зашкільняк Л. Замітки про сучасну українську історіографію. *Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика*. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2009. Вип. 15(1). С. 13–19.
7. Власов В. С., Данилевська О. М. Вступ до історії України: Підруч. для 5 кл. загальноосвіт. навч. закладів. Київ: Абрис, 1999. 271 с.
8. Коніщева С. Є. Історія України (вступ до історії). 5 клас: зошит для поточного та тематичного оцінювання. Харків, 2016. С. 20.
9. Коніщева С. Є. Історія України. Всесвітня історія. 10 клас: зошит для поточного та тематичного оцінювання. Харків, 2014. С. 27.
10. Гісем О. В., Мартинюк О. О. Історія України. 5–11 класи. Опорні схеми, таблиці, коментарі. Кам'янець-Подільський, 2016. С. 307.



11. Лебедева Ю. Г. Історія України: довідник для підготовки до ЗНО. Повний шкільний курс. Київ, 2013. С. 159–161.
12. Земерова Т., Скирда І. Історія України. Практичний довідник (за програмою основної і старшої школи). Харків, 2015. С. 317.
13. Баханов К. Оновлення змісту сучасної шкільної історичної освіти. Донецьк: Юго-Восток, 2005. С. 293.
14. Баханова С. Трансформація поглядів на моделі Української державності ХХ століття у шкільних навчальних програмах з історії. *Сіверянський літопис: Всеукраїнський науковий журнал*. 2009. №2–3. С. 12.
15. Баханов К. Шкільна програма з історії: становлення змісту. Харків: «Освіта», 2009. С. 8.
16. Земерова Т., Скирда І. Історія України. Практичний довідник (за програмою основної і старшої школи). Харків, 2015. С. 320.
17. Баханов К. Оновлення змісту сучасної шкільної історичної освіти. Донецьк: Юго-Восток, 2005. С. 10–11.
18. Ігнатуша О., Ткаченко В., Турченко Г. Історія рідного краю. 10 клас. Запоріжжя, 2006. С. 22–27.
19. Миколаївщина в новітній історії. 70-річчю утворення Миколаївської області присвячується: Навчальний посібник. Миколаїв, 2007. С. 37–39.
20. Кузик Б., Литвин Л. До цілющих джерел рідної землі. Наш край з найдавніших часів і до сьогодення: Навчальний посібник. Дніпропетровськ, 2006. С. 96–98.
21. Ігнатуша О., Ткаченко В., Турченко Г. Історія рідного краю. 10 клас. Запоріжжя, 2006. С. 30–38.
22. Мельниченко В. Моя Черкащина. Історія рідного краю від найдавніших часів до сучасності: навчально-методичний посібник для вчителів та викладачів навчальних закладів усіх



типів. Черкаси, 2006. URL: <http://www.twirpx.com/file/1665504/>
(Дата звернення: 10.10.2020)

23. Ігнатуша О., Ткаченко В., Турченко Г. Історія рідного краю. 10 клас. Запоріжжя, 2006. С. 42.

24. История Луганского края: Учебное пособие. Луганск, 2003. С. 311–312.

25. Мельниченко В. Моя Черкащина. Історія рідного краю від найдавніших часів до сучасності: навчально-методичний посібник для вчителів та викладачів навчальних закладів усіх типів. Черкаси, 2006. URL: <http://www.twirpx.com/file/1665504/>
(Дата звернення: 10.10.2020)

26. Миколаївщина в новітній історії. 70-річчю утворення Миколаївської області присвячується: Навчальний посібник. Миколаїв, 2007. С. 42–44.

27. Недосекіна Т. Історія рідного краю. Навчальний посібник. Дніпропетровськ, 2010. С. 112.

28. Баханов К. Оновлення змісту сучасної шкільної історичної освіти. Донецьк: Юго-Восток, 2005. С. 23–27.

29. Кузик Б., Литвин Л. До цілющих джерел рідної землі. Наш край з найдавніших часів і до сьогодні: Навчальний посібник. Дніпропетровськ, 2006. С. 98–99.

30. Миколаївщина в новітній історії. 70-річчю утворення Миколаївської області присвячується: Навчальний посібник. Миколаїв, 2007. С. 47–66.



Г. С. Цимбалюк,
*кандидат економічних наук
(м. Хмельницький)*

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ВІТЧИЗНЯНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ

У статті розглянуто головні питання економічної освіти України. Окреслено проблеми, які стосуються розвитку вітчизняної економічної освіти, висвітлюється недосконалість сучасного механізму регулювання взаємодії вищої освіти та ринку праці, а також розроблено пропозиції щодо підвищення її якості.

Ключові слова: *освіта, якість, економічна освітня система, ринок освітніх послуг, ринок праці.*

Постановка проблеми. Система економічної освіти є важливим фактором економічної соціалізації людей, засобом розвитку та підвищення якості людського капіталу. В сучасних умовах актуалізується проблема створення моделі економічної освіти, яка відповідала б розвитку світових освітніх систем, та виявлення шляхів ефективного інвестування в освітню галузь.

На сьогоднішній день мають місце зміни в економічній освітній системі, відповідно до яких системи набувають відповідальних змін у теоретичних дослідженнях ринкових перетворень, з врахуванням сучасних реалій соціально-економічного розвитку суспільства, засвоєння економічних знань майбутніми фахівцями незалежної України, які повинні володіти економічними знаннями, вміти приймати правильні рішення у своїй діяльності.

Аналіз досліджень проблеми. Різним аспектам розвитку економічної освіти присвячені роботи відомих українських



вчених і, зокрема: А.Колота, О.Красовської, О.Овчарук, О.Пометун, П.Яковенко, Т.Фадиної, О.Грішнкової, О.Головні, У.Гузар, П.Кулікова, В.Парсяк, В.Кременя та інших.

Мета статті полягає у висвітленні сучасних проблем розвитку економічної освіти в Україні, а також розробці пропозицій щодо підвищення якості економічної освіти.

Виклад основного матеріалу. Як справедливо зазначає Заглинська Л.В. та Лукомська О.І., сучасна економіка визначається як економіка знань, в якій людський капітал стає основним виробничим ресурсом. Сучасну економіку знань як передумову економічного зростання постіндустріального типу можна сформулювати за наявності відповідного людського капіталу. Цей капітал значною мірою формується саме у сфері освіти, що зумовлює як підвищення її ролі та значення, так і вимагає від освітньої діяльності змін та модернізації відповідно до вимог сьогодення. Зокрема це стосується економічної освіти та необхідності її наближення до світових тенденцій економічного і суспільного розвитку. Модернізація освіти відбувається в контексті загального процесу трансформації різних аспектів суспільного життя, у тісному взаємозв'язку з перебудовою в інших сферах [1, с. 74].

Проблеми якості вітчизняної економічної освіти відображають протиріччя перехідного періоду економічного розвитку, ускладнення взаємозв'язків сфери освіти й ринку праці, що вимагають перегляду змісту навчання та зміни системи економічних відносин у сфері освіти.

Здійснивши аналіз наукової літератури та публікацій з питань розвитку економічної освіти в Україні, виявили сформульовані нижче проблемні аспекти.

На думку доктора економічних наук, професора Компанієць В.В. основні проблеми вищої освіти і головна причина кризи освіти - втрата її цивілізаційної ідентичності, у т.ч. холістичного підходу до освіти, який сформувався у



східнослов'янській цивілізації і передбачує орієнтацію на всебічний розвиток особистості без шкоди для будь-якої складової людської природи (дух, душа, тіло), розвиток всіх сил душі (розум, воля, відчуття), опору на фундаментальність, системність, культуру, змістовність, консервативність, стабільність, традиційність, творчість та перехід до технократичного підходу, сформованого у західній цивілізації [2, с. 437].

Федоренко В.Г. та Федоренко С.В. у дослідженнях освітянської сфери акцентують увагу на проблемі матеріальної зацікавленості у викладацькій справі в Україні. Сьогодні вона фактично розв'язується шляхом розширення кола викладання через різні форми сумісництва. Але така форма компенсації низьких тарифних ставок має два суттєвих недоліки. По-перше, вона потребує роботи у режимі часового і фізичного перевантаження, що веде до фактичної відмови від серйозної роботи у напрямі професійного саморозвитку та наукових досліджень, а по-друге, вона не дає впевненості в постійних майбутніх заробітках. Останній аспект є вельми значущим у мотивації викладацької справи, але він узагалі не враховується сучасними системами її оплати в Україні [3, с. 5].

Мосьпан С.В. аналізуючи проблеми вищої освіти України в умовах розвитку ринкової економіки виділяє наступні: відсутність балансу між попитом і пропозицією на ринку праці; невідповідність вакансій і рівня кваліфікації; молодіжне безробіття; залежність від попиту абітурієнта; співвідношення кількості населення та вищих навчальних закладів України; відсутність налагодженої системи працевлаштування фахівців [4, с. 146-149].

Вивчаючи роль освіти в економічному розвитку в умовах становлення ринкових відносин в Україні, Кулініч О.А та Зарецька., Л.М. проаналізували зміни освітніх потреб суспільства та виявили такі проблеми і протиріччя: відносно



низькі обсяги державного фінансування освітніх установ; послаблення системи державних гарантій і регулюючої ролі держави у сфері освіти; низький рівень доходів більшості громадян обмежує можливості здобуття освіти, призводить до регіонального «замикання» ринку освітніх послуг [5, с. 204].

Отже, якість економічної освіти – це її здатність до подолання актуального відчуження суспільства і людини від економіки та економічного розвитку, яке проявляється сьогодні у нерівності, безробітті, реанімації економічних ідеологій, політик та практик минулих століть на тлі створення безпрецедентних технологічних можливостей задоволення потреб людини [6, с. 20].

І в результаті опрацювання низки джерел економічної літератури, погоджуємось з висновками доктора економічних наук, професора Яременко О.Л., яким сформульовано напрями підвищення якості економічної освіти в Україні: формування та реалізація нового підходу до фундаментальної складової економічної освіти, яка відповідає за органічне включення чинників змін у сферу професійної свободи та відповідальності економіста; фундаментальна складова економічної освіти має орієнтуватися на формування здібностей та навичок професійного підходу до технологічних та інституційних зрушень, як з точки зору впливу на доступність ресурсів та ресурсні обмеження, так і з точки зору динаміки загального рівня невизначеності та ризиків; розуміння неминучості непередбачених наслідків будь-яких серйозних змін у технологіях та способах організації господарської діяльності має стати підставою для професійної оцінки інвестиційних та інноваційних ризиків, і одночасно – для напрацювання організаційно-структурних та фінансових заходів для їх оптимізації; участь у створенні довгострокових складових людського капіталу в процесі економічної освіти, забезпечення



передумов для діяльної реалізації особистих переконань, цінностей та здібностей людини в її професійній діяльності.

Висновки. На сучасному етапі розвитку економіки України, що характеризується обмеженістю доходів значної частини населення і нерозвиненістю системи кредитування освіти, особливого значення набуває пряма державна фінансова підтримка процесів отримання освітніх послуг. Хоч, і економічна освіта в Україні у контексті формування світового освітнього простору зберігає традиційно високі показники вітчизняної вищої школи і нарощує свій авторитет та конкурентоспроможність відповідно до вимог часу, але для досягнення світових стандартів покликана здійснити ще цілий ряд важливих заходів щодо її вдосконалення, вивченню і розробці яких можуть бути присвячені подальші наукові дослідження. Якість економічної освіти в першу чергу залежить від дотримання сучасних світових освітніх стандартів, адекватного фінансування, сприятливих умов для інвесторів та ефективного використання всіх видів ресурсів, що задіяні в галузі.

Список використаних джерел і літератури:

1. Заглинська Л.В. Економічна освіта в контексті інвестиційних процесів у галузі / Л.В. Заглинська, О.І. Лукомська // Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. 2014. №9 (52). С. 73-76
2. Компанієць В.В. Щодо принципів змін у сучасній економічній освіті: духовно-моральні та соціокультурні пріоритети / В.В. Компанієць // Вісник економіки транспорту і промисловості. 2013. № 42. С. 436-440
3. Федоренко В.Г. Економічна освіта України в інтеграційно-новітніх різнорівневих системах / В.Г. Федоренко,



С.В. Федоренко // Журнал «Економіка та держава». 2017. №2.
С. 4-6.

4. Мосьпан Н. В. Вища освіта України в умовах розвитку ринкової економіки / Н. В. Мосьпан // Педагогічний процес: теорія і практика. 2013. Вип. 4. С. 145-153.

5. Кулініч О. А. Освіта як чинник соціально-економічного розвитку / О. А. Кулініч, Л. М. Зарецька // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. 2014. Вип. 1. С. 199-208.

6. Яременко О.Л. Економічна освіта в умовах глобальної невизначеності та втрати соціальної довіри / О.Л. Яременко // Новий колегіум. 2019. № 3. С. 19–25.



УДК 063 (477) «1950 / 1999»:02:316.4

І. Б. Філонова,
*магістрантка
(м. Вінниця)*

СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я НА ВІННИЧЧИНІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ

*Здоров'я – не все, але все без здоров'я – ніщо
Сократ*

У статті розкрито особливості становлення галузі охорони здоров'я у другій половині ХХ століття. На основі архівних матеріалів проаналізовано динаміку розвитку мережі лікувально-профілактичних закладів у Вінницькій області. Висвітлено основні тенденції фінансування медичної галузі у досліджувальний період.

Ключові слова: *охорона здоров'я, лікувальні заклади, медична галузь.*

Охорона здоров'я – специфічна галузь і складана соціально-економічна система, яка покликана забезпечити реалізацію важливої державної функції – збереження і покращення здоров'я громадян і наданням їм вчасної і кваліфікованої медичної допомоги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчив, що на початок ХХІ століття історія охорони здоров'я окремих українських міст залишається темою маловивченою. В українській історіографії представлені комплексні дослідження І. Робак [5], Г. Демочко [2] та В. Ільїна [3] присвячені охороні здоров'я м. Харків. Праці Л. Лавріненко [4] відображають державне регулювання медичної галузі на Чернігівщині, а



Ю.Барабаш ґрунтовно висвітлив особливості розвитку охорони здоров'я на Донбасі [1].

Мета статті – розкрити особливості становлення системи охорони здоров'я на Вінниччині у другій половині ХХ ст.

На початок 50-х років ХХ ст. м. Вінниця розпочала поступово перетворюватися на потужний промисловий та культурний центр Поділля. Цей етап повоєнної відбудови ознаменувався необхідністю відновлення медико-санітарної мережі. Відповідно до прийнятого у Республіці п'ятирічного плану упродовж 1946-1950 років урядом було поставлене завдання не лише відновити довоєнний рівень медичного обслуговування, але і покращити рівень матеріального забезпечення лікувальних закладів. Наголошувалось і на покращенні якості медичного обслуговування та зменшенні кількості летальних випадків. Для підвищення кваліфікації медичних працівників було введено систему атестації лікарів, а також впроваджено диспансерний метод у поліклінічну службу. Проведення реформи повинно було стати новим етапом розвитку радянської системи охорони здоров'я. Відповідно до архівних джерел, на початок 1954 р. у Вінниці функціонувало дві дитячих лікарні, два пологових будинки, три загальносоматичні лікарні, інфекційна лікарня, протитуберкульозний диспансер, два дитячих будинки і санітарно-епідеміологічна станція [6, арк. 6].

Впродовж 1960 – 1980 рр. спостерігалася тенденція до будівництва нових медичних закладів у Вінниці. Зокрема, в 1973 році споруджено два важливих об'єкти – онкологічний диспансер та корпуси госпіталю для інвалідів війни. Ці медичні установи були збудовані за кошти зароблені на комуністичних суботниках. В той же час в області проходили процеси укрупнення центральних районних лікувально-профілактичних установ (табл.1).



Табл. 1

**Динаміка розвитку мережі лікувально-
профілактичних закладів Вінницької області
у другій половині ХХ ст.**

Показник	Роки				
	1960	1965	1970	1975	1980
Кількість лікарняних закладів	264	246	248	231	208
Кількість ліжок лікарняних	13400	18000	21800	24400	26100
Кількість лікарських амбулаторно-поліклінічних закладів	171	232	242	273	281

Складено на основі [8]

Як видно з даних табл. 1 кількість лікарських амбулаторно-поліклінічних закладів у Вінницькій області зросла майже удвічі. Водночас у досліджувальний період у Вінниці значно зміцнила матеріально-технічна база санепідемстанцій, підвищився рівень державного санітарного нагляду, покращилась робота лабораторій міста.

В 70–80-ті роки ХХ ст. у Вінницькому регіоні прискорився процес розвитку спеціалізованої медичної допомоги; особливо ревма кардіологічної, травматологічної, неврологічної та дитячої хірургії. Було запроваджено новітні методи діагностики і лікування захворювань. Для прикладу, у 1980 роки 80% хворих на інфаркт міокарда після реабілітації поверталися до активного життя [8].

Вагому роль у впровадженні медичних інновацій відіграв Вінницький медичний інститут, науково-дослідна діяльність якого зосереджувалась у створенні нових лікарських препаратів, лікуванні серцево-судинних хвороб та у сфері охорони здоров'я



материнства і дитинства. Крім медичного інституту в області функціонувало ще п'ять медичних училищ (Вінницьке, Бершадське, Гайсинське, Погребищенське, Могилів-Подільське). Після закінчення навчання молодих фахівців направляли на роботу і забезпечували житлом. У Вінницькому регіоні досить активно проводили роботу щодо підвищення кваліфікації медичних працівників. Слід відзначити, що на початку 80-х років XX століття заробітна плата лікаря становила 180 руб. (340–540 дол. при курсі 1,9-3,4), середнього медичного персоналу – 120 руб. (228–360 дол.), молодшого медичного персоналу – 80 руб. (152–240 дол.). Окрім того, було розповсюджено займати 1,5 ставки [7].

Протягом 1970 – 1985 рр. державні видатки на охорону здоров'я Вінниччини зросли більш ніж удвічі. Щорічне збільшення фінансування медицини відмічалось і в інших регіонах України. Відмітимо, що на початку 80-х років XX століття витрати на охорону здоров'я в Радянському Союзі становили 14–15 млрд руб. з державного бюджету і 5–6 млрд руб. з інших джерел, тобто загалом близько 20 млрд руб. Купівельна спроможність бюджетного рубля оцінюється на цей період різними експертами в 1,9–3,1 долара, тобто обсяг фінансування охорони здоров'я в СРСР не перевищував еквівалент у 60 млрд доларів, або 220 доларів на кожного жителя країни на рік. Витрати на аналогічні цілі в США і багатьох країнах Європи в ті ж роки становили від 1800 до 2200 доларів на душу населення. Отже, радянська система при фінансуванні вдсятеро меншому забезпечувала лише вдвічі меншу інтегральну вартість послуг [7].

Особливістю згаданого періоду є функціонування санітарних дружин, які постійно проводили різноманітні санітарно-оздоровчі заходи серед населення (роботи з військово-патріотичного виховання молоді, пропаганди здорового способу життя і подоланні шкідливих звичок). Населення активно брало



участь у подібних заходах, а гігієнічні і медичні знання постійно популяризувалися. Характерною ознакою 70–80-х років ХХ ст. було гігієнічне виховання школярів. Зокрема у Постанові ЦК КПРС і раді Міністрів СРСР (1968–1969 рр.) про заходи з подальшого поліпшення роботи середньої загальноосвітньої школи наголошувалось, що навчальні заклади повинні піклуватися про збереження здоров'я учнівської молоді. Розподіл тижневого навантаження та організація відпочинку і харчування дітей були жорстко регламентовані відповідно до гігієнічних норм.

Найбільш розвинутою формою медичного обслуговування робітників була організація поліклінічних відділень на промислових підприємствах, лікувальних і фельдшерських здоров'я пунктів у цехах. Протягом 70–80-х років значно збільшилась кількість медико-санітарних частин на підприємствах Вінницького регіону. Їх головні завдання: оздоровлення умов праці, лікувально-профілактичне обслуговування робітників, оздоровлення виробничого побуту робітників та службовців. Втім, на окремих підприємствах з шкідливими умовами траплялися випадки неправильної організації режиму праці (роботи у дві зміни поспіль задля виконання планових показників), відсутність нагляду за дотриманням техніки безпеки і численні порушення трудових прав простих робітників.

Важливо підкреслити, що незважаючи на позитивні досягнення у сфері охорони здоров'я мали місце й істотні недоліки: дефіцит деяких ліків; недостатня кількість фізіотерапевтичної апаратури, лабораторного обладнання і реактивів; брак спеціалізованого автотранспорту у лікарнях; повільними темпами проводилася модернізація лікувально-профілактичних установ.

Водночас, загальновідомо, що в цей період охорона здоров'я ґрунтувалась на таких важливих принципах Н. А.



Семашка, як: безкоштовність, загально профілактична спрямованість, жорстока плановість і контроль. Перед лікарями і середнім медичним персоналом ставилися три головних завдання: 1) вчасно надана медична допомога і забезпечення високої працездатності населення; 2) покращення профілактики захворювань; 3) збереження демографічного потенціалу держави.

З 1991 року розпочався процес формування нормативно-правових засад охорони здоров'я у нових соціально-економічних умовах. У 1992 р. були прийняті Основи законодавства України про охорону здоров'я. У Конституції України (1996) проголошено право кожного на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Трансформації у соціально-економічній сфері супроводжувалися погіршенням фінансування охорони здоров'я (табл.2).

Табл. 2

**Фінансування системи охорони здоров'я в Україні
наприкінці 90-х років XX століття**

Роки	Видатки на охорону здоров'я з бюджету (млрд грн)	Питома вага з бюджету на охорону здоров'я щодо		Обсяг видатків у розрахунку на одного мешканця України (грн)
		ВВП (%)	Загальної суми видатків (%)	
1996	2,5	4,8	10,7	49
1997	3,1	3,9	9,4	61
1998	3,5	4,3	11,6	69
1999	3,6	3,5	11,6	72
2000	3,8	2,9	10,9	73

Складено на основі[10-14]



За даними табл. 2 можна зробити висновок про критичний рівень фінансування галузі охорони здоров'я України, країни – співзасновника та члена ВООЗ з 1948 року (хоча з непостійним представництвом).

Характерними особливостями розвитку системи охорони здоров'я наприкінці 90-х були: 1) комерціалізація; 2) бурхливий розвиток маркетингових операцій у фармації; 3) збільшення кількості платних медичних послуг; 4) впровадження різноманітних форм підприємництва. В цей період значно розширилась мережа аптечних закладів і збільшилась кількість приватних медичних установ у Вінницькому регіоні.

Однак скорочення чисельності населення, стрімке поширення хвороб, падіння народжуваності, зниження тривалості життя і від'ємне сальдо міграції – стали характерними ознаками демографічних процесів останнього десятиліття.

В 90-х роках ХХ ст. на загальний стан здоров'я населення Вінниччини негативно вплинули численні чинники, у тому числі згубні наслідки Чорнобильської трагедії. Простежувалась тенденція до збільшення у десятки разів кількості випадків злоякісних новоутворень і вроджених аномалій. Відмічався також приріст показника поширеності захворювань ендокринної системи. Зростали показники захворюваності населення на серцево-судинні хвороби. Збільшилась кількість відхилень у розвитку нервової системи. Чільне місце у структурі захворюваності почали займати офтальмологічні проблеми, психічні розлади та патології опорно-рухової системи у дітей. Історико-демографічний аналіз засвідчив, що у досліджувальний період найбільш високі рівні передчасної смертності спостерігались у чоловіків працездатного віку. Цілком очевидно, що на загальний стан здоров'я населення наприкінці ХХ вплинули наступні чинники:



- економічна і соціальна кризи, розпад платіжної системи, знецінення грошових заощаджень, гіперінфляція (у 1993 році становила 10256 % [9]); скорочення обсягів виробництва і відповідно ліквідація багатьох промислових підприємств; різке падіння життєвого рівня населення, високий рівень безробіття, поглиблення нерівності у розподілі матеріальних благ і доступу до платних медичних послуг;
- виникнення масштабних епідемій, масове поширення алкоголізму і наркоманії;
- радіаційне забруднення;
- електромагнітне забруднення довкілля;
- споживання харчових продуктів з високим вмістом штучних домішок;
- споживання води, яка не відповідає чинним гігієнічним нормам;
- негативний вплив інформаційного простору на психічне і духовне здоров'я молоді.

За результатами дослідження можна зробити наступні висновки. Система охорони здоров'я сформована за принципами Н. А. Семашка містила недоліки, але все ж була ефективною. Одним з пріоритетів організації первинної медичної допомоги була профілактика захворюваності. Профілактичний принцип охорони здоров'я надав можливість ліквідувати такі хвороби як холера, віспа, чума, поліомієліт, тиф – звести до мінімального рівня туберкульоз та дизентерію. Успішними були програми масової вакцинації дитячого населення, що дало змогу знизити захворюваність. Ефективною виявилась і масштабна система диспансеризації хворих на загальні захворювання.

Процес економічних трансформацій в Україні, що здійснювався після набуття незалежності теж супроводжувався як рядом позитивних змін, так і негативними явищами (соціальною нестабільністю, зниженням рівня життя більшості населення). Водночас наприкінці 90-х років перетворення в усіх



галузях господарства створили умови функціонування медичного комплексу на таких основних принципах ринкової економіки як: вільне підприємництво, приватна власність і конкуренція.

Вітчизняна історія охорони здоров'я вимагає більш комплексного дослідження, а подекуди зовсім іншого бачення, передусім, задля відновлення історичної об'єктивності та збереження кращого практичного досвіду минулих поколінь.

Перспективи подальших наукових розвідок з окресленої проблематики полягають у дослідженні особливостей функціонування вітчизняної сфери охорони здоров'я на початку ХХІ ст.

Список використаних джерел і літератури:

1. Барабаш Ю.В. Розвиток інфраструктури охорони здоров'я в Донбасі у 20-х рр. ХХ ст.: історичний аспект: автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / Ю.В. Барабаш; Східноукр. нац. ун-т ім. В.Даля. — Луганськ, 2008. — 20 с

2. Демочко Г.Л. Формування і розвиток української радянської системи охорони здоров'я у Харкові (1919 - 1934 рр.): автореф. дис. канд. іст. наук : 07.00.01 / Г. Л. Демочко ; Харк. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. Х., 2011. 20 с.

3. Ільїн В.Г. Амбулаторно-поліклінічна допомога в Харкові в повоєнні радянські часи (1945-1991) в ракурсі історико-медичного краєзнавства / В. Ільїн // Краєзнавство. 2015. № 1-2. С. 217-223.

4. Лавріненко Л.І. Охорона здоров'я на Чернігівщині (1960 – 1980 – і роки) [Текст]: монографія / Л.І. Лавріненко. Чернігів: ПАТ «ПВК «Десна», 2018. 200 с.

5. Робак І. Ю. Організація охорони здоров'я в Харкові за імперської доби (початок ХVІІІ ст. – 1916 р.) / І. Ю. Робак. Х. : ХДМУ, 2007. 346 с.



6. Державний архів Вінницької області. Ф. Р. 3822. Оп. 7. Справа 6. 8 арк. / О состоянии медицинского обслуживания в городе Винница
7. Бобров О.Е. Система Семашко. Пережиток прошлого или система нереализованных возможностей? / О.Е. Бобров. Газета «Новини медицини і фармації». 2008. 8(242).
8. Українська РСР в цифрах в [1961–1987] році: корот. стат. довід. / ЦСУ при Раді Міністрів УРСР. Київ : Держстатвидав, 1962–1986.
9. Статистичний щорічник України за 1994 рік / за ред. В. В. Самченка. Київ: Техніка, 1995. 519 с.
10. Статистичний щорічник України за 1996 рік / відп. за вип. О. Г. Осауленко. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія», 1997. 618 с.
11. Статистичний щорічник України за 1997 рік / під ред. О. Г. Осауленка. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія», 1999. 624 с.
12. Статистичний щорічник України за 1998 рік / за ред. О. Г. Осауленка; відп. за вип. В. А. Головка. Київ : Техніка, 1999. 576 с.
13. Статистичний щорічник України за 1999 рік / М-во статистики України. Київ. 2000. 648 с.
14. Статистичний щорічник України за 2000 рік / М-во статистики України. Київ. 2001. 648 с.



ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Білий Леонід Григорович – кандидат педагогічних наук, доцент, директор Хмельницького інституту імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Хмельницький).

Адамський Віктор Романович – кандидат історичних наук, доцент, доцент Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (м. Хмельницький).

Блажевич Юрій Іванович – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри суспільних дисциплін Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, член Національної спілки краєзнавців України, Почесний краєзнавець України (м. Хмельницький).

Воляннюк Артем Віталійович – магістр права (м. Миколаїв).

Гжехулка Олена Василівна – викладач біології та географії Державного навчального закладу «Вище професійне училище № 11 м. Хмельницького» (м. Хмельницький).

Дацюк Олександр Анатолійович – протоієрей, кандидат богослов'я, секретар Хмельницької єпархії УПЦ, завідувач кафедри українського православ'я і теології Хмельницького інституту імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Хмельницький).



Олійник Юрій Васильович – кандидат історичних наук. Начальник відділу інформаційних технологій Державного архіву Хмельницької області (м. Хмельницький).

Парандій Валентина Олександрівна – кандидат історичних наук, доцент; директор Хмельницького економіко-правового коледжу ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Хмельницький).

Семенова Анна Миколаївна – аспірантка Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (м. Хмельницький)

Собко Марина Іванівна – магістрантка Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (м. Хмельницький).

Філонова Інна Борисівна – магістрантка Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського (м. Вінниця)

Цимбалюк Ганна Сергіївна – кандидат економічних наук, завідувач кафедри економіки та управління Хмельницького інституту імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Хмельницький).



ЗМІСТ

БІЛИЙ Л. Г.

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЇ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ	3
---	---

АДАМСЬКИЙ В. Р.

ВИБОРИ ДО ВСЕРОСІЙСЬКИХ УСТАНОВЧИХ ЗБОРІВ У ЛЕТИЧІВСЬКОМУ ПОВІТІ	12
---	----

БЛАЖЕВИЧ Ю. І.

УРОДЖЕНЕЦЬ КРАСИЛІВЩИНИ АФАНАСІЙ ЛОТОЦЬКИЙ (АРХІМАНДРИТ АМВРОСІЙ) – ПРАВОСЛАВНИЙ ЦЕРКОВНИЙ ІСТОРИК, БОГОСЛОВ, ПЕДАГОГ, ДОСЛІДНИК ДУХОВНОЇ СТАРОВИНИ.....	20
---	----

ВОЛЯНЮК А. В.

АНТИКОРУПЦІЙНА РЕФОРМА В УКРАЇНІ.....	27
---------------------------------------	----

ГЖЕХУЛКА О. В.

СТАН УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ В 30-Х РОКАХ ХХ ст.....	31
---	----

ДАЦЮК О.А.

КАНОНІЗОВАНИЙ ЗА ЖИТТЯ. СПОВІДНИЦЬКИЙ ШЛЯХ ПРОТОІЄРЕЯ ОЛЕКСАНДРА МАКОВА (1881–1985).....	40
---	----

ОЛІЙНИК Ю. В.

КОРПУС АРХІВНИХ ДЖЕРЕЛ З ІСТОРІЇ РЕЛІГІЙНИХ УСТАНОВ КРАЮ ХХ СТОЛІТТЯ.....	48
--	----



ПАРАНДІЙ В.О.

АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ НЕДЕРЖАВНОЇ ФОРМИ ВЛАСНОСТІ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ	55
--	----

СИНИЦЫН В. М.

ЦЕРКОВЬ И ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯ НА РУБЕЖЕ 20-21 СТОЛЕТИЙ (ОПЫТ СОРАБОТНИЧЕСТВА).....	59
---	----

СОБКО М. І.

ЗНАКОВІ ПОДІЇ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 РОКІВ У ВИСВІТЛЕННІ ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКІВ.....	70
---	----

ЦИМБАЛЮК Г. С.

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ВІТЧИЗНЯНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ.....	83
---	----

ФІЛОНОВА І. Б.

СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я НА ВІННИЧЧИНІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ.....	89
--	----

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	99
----------------------------	----

ЗМІСТ.....	101
------------	-----



*Історія, культура та освіта: християнський вимір.
Збірник наукових праць Хмельницького інституту МАУП. – Випуск 10. –
Хмельницький, 2020. – 105 с.*

Наукове видання

Історія, культура та освіта: християнський вимір

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

З 97 Історія, культура та освіта: християнський вимір : зб. наук. пр.
Хмельницького ін-ту МАУП. – Хмельницький : Вид-во Хмельницького інституту
МАУП, 2020. – Вип. 10. – 105 с.

*Технічний редактор
Валентина Олійник, Валентина Парандій
Художнє оформлення
Валентина Парандій*

Приватне акціонерне товариство “Вищий навчальний заклад
“Міжрегіональна Академія управління персоналом”
Свідчення про внесення до Державного реєстру суб’єктів
видавничої справи ДК №3262 від 26.08.2008 р.

**Хмельницький інститут
імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України**
29015, м. Хмельницький, проспект Миру 101А
Тел.: (0382) 63-03-05, 61-25-19
Ел. адреса: himaup@ukr.net
www.maup.km.ua

*За достовірність фактів, назв, посилань на літературні джерела
відповідальність несуть автори. Редколегія не завжди поділяє їхні погляди.*

**Здано в набір 30 жовтня 2020 р. Підписано до друку 30 жовтня 2020 р.
Формат 60х84 1/16. Гарн. Times. Ум. друк. арк. 2,4.
Друк офсетний. Папір офсетний. Тираж 300 прим.**



*Наділені силою Божою,
будьте благоуспішними у
вашій справі і завжди,
подібно до апостолів,
радісними, хоча б і
спіткали вас горе,
життєві негаразди та
різні лихі пригоди*

+ Митрополит Володимир